

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ « ΒΙΟΗΘΙΚΗΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΘΕΜΑ: *Ευθανασία: είναι συμβατή με την ανθρώπινη ιδιότητα; Δυο θεωρήσεις.*

ΕΠΩΝΥΜΟ: ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΑΚΗ

ΟΝΟΜΑ: ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ

Α.Μ.: 165

EMAIL: katerina.christodoulaki@hotmail.com

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : Παπαδάκη Λίνα

ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΩΝΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ: Κουκουζέλης Κώστας
Σπανάκη Κλειώ

Απρίλιος, 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....σελ.	3
1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....σελ.	4
2.ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΗΘΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ.....σελ.	8
3. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ: ΔΥΟ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ...σελ.	23
3.1. KANT.....σελ.	24
3.2. DWORKIN.....σελ.	44
4. ΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....σελ.	55
5. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....σελ.	63
6.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ.	68

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ευθανασία. Μια έννοια με πολέμιους και υπερασπιστές. Στο παρόν κείμενο εξετάζεται η ευθανασία ως ιατρική και ως ηθική(ή όχι) πρακτική. Ο προβληματισμός έγκειται στο αν η ευθανασία είναι συμβατή με την ανθρώπινη ιδιότητα. Οι δυο θεωρητικοί, βάσει των οποίων γίνεται οι ανάλυση είναι ο Ιμμάνουελ Καντ και ο Ρόναλντ Ντουόρκιν. Ο μεν Καντ προασπιζόμενος ηθικές αρχές αλλά και ακολουθώντας τις διατυπώσεις της Κατηγορικής προστακτικής δεν δικαιολογεί την σύμπλευση της αφαίρεσης της ζωής με την ανθρώπινη ιδιότητα. Ο Ντουόρκιν, απ'την άλλη, εξετάζοντας τη νομιμοποίηση του κρατικού εξαναγκασμού, πιστεύει ότι σε ζητήματα ουσιωδώς θρησκευτικά, όπως είναι οι πεποιθήσεις για την αυτό-διάθεση, δεν μπορεί να βρει βάση. Σ' αυτό το πλαίσιο εξετάζεται τόσο η θέση του ασθενούς όσο και η θέση του γιατρού, παρουσιάζοντας και την προσωπική μου θέση για το υπό εξέταση ζήτημα, η οποία είναι θετικά προσκείμενη προς την ευθανασία, υπό προϋποθέσεις φυσικά.

SUMMARY

Euthanasia is a term with many supporters and opponents. In this paper euthanasia is examined not only as a medical practice as well as a moral issue. The major concern here is whether euthanasia is compatible with the human quality. The two theorists that are used as the base for tis analysis are Immanuel Kant and Ronald Dworkin. Kant by defending the moral values and following the Categorical Imperative concludes that human quality and dignity cannot coexist with euthanasia. Dworkin, on the other hand, by examining the legalization of state's coercion believes that in cases that depict our senses and values of life and of religious

context, like euthanasia, it cannot find a base. In this field, is discussed the different aspects from patient's and doctor's point of view as well as my personal opinion, which favours euthanasia under certain circumstances.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει τη σπουδαιότητα και την αξία της ζωής. Ακόμη και σε περιόδους της ζωής μας που οι συνθήκες δεν είναι και τόσο ευνοϊκές πάντα κάτι βρίσκουμε για να πούμε «η ζωή είναι ωραία». Ο όρος 'ζω' εμπεριέχει πολλές λειτουργίες, τόσο φυσικές, όπως ότι αναπνέω και ότι κτυπάει η καρδιά μου, όσο και ενέργειες που κάνουμε καθημερινά και μας ζωντανεύουν όπως είναι μια βόλτα, η εργασία μας, τα ταξίδια. Πριν προχωρήσω, σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να κάνω μια διάκριση μεταξύ της «ζωής» και του «βίου» για να προλάβω τυχόν ερωτήματα που θα δημιουργηθούν. Από άποψη ορολογίας οι δυο αυτές έννοιες έχουν την εξής διαφορά: η μεν «ζωή» αφορά τον φυσικά προκαθορισμένο τρόπο εκδήλωσης του ζην ενώ ο «βίος» είναι η σκόπιμη οργάνωση της δράσης μας ούτως ώστε να δοθεί ένα νόημα σε αυτήν.¹ Από ουσιολογικής άποψης όμως είναι λίγο πιο περίπλοκο να γίνει ο καθορισμός τους. Ο 'βίος' στη Βιοηθική εννοείται κάπως διαφορετικά με την ανθρώπινη ζωή να έχει αξία όχι μόνο ως ζωή αλλά και ως βίος. Έχει εγγενή αξία, δηλαδή, μια αξία που δεν προκύπτει από τη σχέση της με

¹ Βλ. Σούρλας, σελ. 58

άλλα αντικείμενα και ως τέτοια η ζωή είναι αυτοσκοπός, δηλαδή αναγνωρίζεται και γίνεται σεβαστή αυτή καθ'εαυτή.² Ο βίος στη Βιοηθική έχει διττό ενδιαφέρον· απ'τη μια πρόκειται για ένα αγαθό το οποίο πρέπει να προστατεύεται από πράξεις που το βλάπτουν μιας και αποτελεί αυτοσκοπό και απ'την άλλη ενδιαφέρει και ως προς τη σύνδεσή που έχει με ένα συγκεκριμένο πρόσωπο που τον βιώνει, λόγω της μοναδικότητας αυτού του φορέα της ζωής.³ Όπως και να έχει όμως, ζωή και βίος, παρά τις διακρίσεις, είναι δυο έννοιες στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Η ζωή αποτελεί προϋπόθεση και προοπτική του βίου, ενώ ο βίος δεν μπορεί να προστατεύεται ανεξάρτητα από την προστασία της ζωής.⁴ Όπως είπαμε λοιπόν η ζωή έχει εγγενή αξία την οποία όμως συνήθως την καταλαβαίνουμε όταν νιώθουμε ότι τη χάνουμε. Σε περιπτώσεις ασθένειας ο άνθρωπος κατακλύζεται από πόνους, υποφέρει από τη χορήγηση βαριάς θεραπευτικής αγωγής ή επειδή υποβάλλεται σε επίπονες θεραπείες. Ειδικά όταν κάποιος πλήττεται από μια ασθένεια όπως ο καρκίνος ή η σκλήρυνση κατά πλάκας οι οποίες συνήθως οδηγούν στο θάνατο με αργό και βασανιστικό τρόπο, ο άνθρωπος, παρά τις θεραπείες, χάνει την ελπίδα του και πολλές φορές εκφράζει την επιθυμία να πεθάνει.

Σ'αυτό το σημείο μπαίνει η *ευθανασία*. Για την ευθανασία θα αφιερώσω ένα ολόκληρο κεφάλαιο όπου θα αναλύσω διεξοδικά τι είναι. Αυτό που μπορώ να πω όμως τώρα είναι ότι όπως ανακύπτει από την ετυμολογία της λέξης η ευθανασία έχει τη σημασία «καλός θάνατος» ή μπορεί να έχει και τη σημασία «εύκολος θάνατος» ή ακόμη «ηρωικός θάνατος». Όποια σημασία και αν επιλέξουμε το αποτέλεσμα είναι ότι μιλάμε για ένα θάνατο επιθυμητό. Μ'αυτό εννοώ ότι όλοι οι άνθρωποι

² Βλ. Σούρλας, σελ. 63

³ Βλ. Σούρλας, σελ. 67

⁴ Βλ. Σούρλας, σελ. 68

επιθυμούμε ένα καλό, εύκολο ή ηρωικό θάνατο. Κανένας δεν πιστεύω να θέλει να πεθάνει ‘σφαδάζοντας’ από τους πόνους, υποφέροντας για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο Dr. Williams(1872) έθεσε την ευθανασία ως την πράξη του να θανατώνεις χωρίς πόνο εκείνους που υποφέρουν από συνθήκες-ασθένειες τελικού σταδίου.⁵ Ακούγοντας βέβαια τον όρο «θανάτωση» η πρώτη μας αντίδραση είναι αρνητική. Αρνητικά αντιμετωπίστηκε και η ευθανασία για πολλά χρόνια γιατί θεωρήθηκε ότι ισούται με φόνο. Βασικό είναι επίσης και το υπό ποιες προϋποθέσεις συμβαίνει και ποιος αναλαμβάνει να τη διαπράξει. Αλλά γι’αυτά θα μιλήσω αργότερα. Εδώ απλά τίθενται οι διάφοροι προβληματισμοί που θα με απασχολήσουν στη συνέχεια. Η ευθανασία λοιπόν φαίνεται ότι ήταν και εξακολουθεί να είναι ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα γι’αυτό και απαιτεί περαιτέρω μελέτη για να γίνουν κατανοητές όλες οι διαστάσεις της και τα προβλήματα που ελλοχεύουν.

Βέβαια μην ξεχνάμε ότι η παρούσα εργασία είναι στα πλαίσια της βιοηθικής σφαίρας και ως τέτοια δεν θα μπορούσε να μην εμπεριέχει και ένα κεφάλαιο με τις βασικές αρχές της βιοηθικής οι οποίες θα αποτελέσουν τη βάση μου για να εξετάσω την ευθανασία. Τι ρόλο παίζουν η αυτονομία και η αξιοπρέπεια στο να αποφανθεί κάποιος υπέρ ή κατά τις ευθανασίας; Η αρχή της μη-βλάβης παραβιάζεται ή όχι; Τηρείται η προϋπόθεση της εκούσιας συναίνεσης; Αυτά θα τα αναλύσω στη συνέχεια.

Βασικό κομμάτι της εργασίας είναι επίσης και το τι εννοούμε με τον όρο «ανθρώπινη ιδιότητα», ένα όρο που έχει εισάγει ο Immanuel Kant, και ποιος ο συσχετισμός της τόσο με τις βιοηθικές αρχές όσο και με την ευθανασία. Έρχεται σε σύγκρουση η ευθανασία με τα χαρακτηριστικά εκείνα που συνιστούν την ανθρώπινη ιδιότητα; Στην

⁵ Βλ. *Death and Compassion*, σελ. 2

επεξεργασία αυτού του κεφαλαίου, το οποίο αποτελεί τον πυρήνα της εργασίας, θα με βοηθήσει η μελέτη δυο μεγάλων στοχαστών, οι οποίοι θα αποτελέσουν τον κατευθυντήριο άξονα για τη διαμόρφωση των επιχειρημάτων που θα παρατεθούν. Συγκεκριμένα θα ασχοληθώ με τους Immanuel Kant και Ronald Dworkin. Αυτοί οι δυο σπουδαίοι διανοητές μέσα από τα έργα τους έχουν προβάλει την άποψή τους σχετικά με την ευθανασία. Αυτές τις απόψεις θα παραθέσω και εγώ στην εργασία αυτή προσπαθώντας να δώσω και τη δική μου τελική άποψη για το εάν η επιλογή μου να πεθάνω όντας σε κρίσιμο στάδιο έρχεται σε σύγκρουση με το ότι είμαι άνθρωπος.

Καλή θα ήταν ακόμη θεωρώ και η ενασχόληση με τη νομοθεσία περί της ευθανασίας. Δεν θα καταπιαστώ ούτε με την ιστορική εξέλιξη της νομοθεσίας για την ευθανασία ούτε θα ασχοληθώ με άλλες χώρες πέρα από την Ελλάδα. Εδώ θα αναλύσω το νόμο 299 περί ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως και τον συμπληρωματικό νόμο 300 καθώς και το σχετικό απόσπασμα περί παθητικής ευθανασίας που εμπεριέχεται στον Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας προσπαθώντας να δω ποιες παραμέτρους καλύπτει και ποια κενά πιθανόν υπάρχουν.

Απαραίτητο στοιχείο όμως είναι να δοθεί και η δική μου προσωπική άποψη μέσω της συζήτησης που θα προκύψει στο τέλος της εργασίας. Η άποψη στην οποία καταλήγω παρουσιάζοντας σταδιακά το όλο ζήτημα είναι ότι η ευθανασία δεν αντιτίθεται προς τον σεβασμό της ανθρώπινης ιδιότητας, πολύ δε μάλλον σε συγκεκριμένες περιπτώσεις ασθενείας που θα αναφέρω. Τέλος, η εργασία αυτή θα ολοκληρωθεί με τη σύνοψη των συμπερασμάτων στα οποία καταλήξαμε καθ'όλη την πορεία της συγγραφής αλλά και με κάποια επιμέρους ερωτήματα ως προβληματισμό για περαιτέρω μελέτη και μελλοντική συγγραφή.

Σκοπός γράφοντας αυτή την εργασία δεν είναι ούτε να καλύψω όλα τα ζητήματα γύρω από την ευθανασία ούτε να δώσω κατηγορηματικές απαντήσεις. Θέλω να παρουσιάσω αυτό το φλέγον θέμα από τη δική μου σκοπιά έχοντας ως καθοδηγητές τους Kant-Dworkin, δυο κορυφαίες μορφές της φιλοσοφίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΗΘΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Η επιστημονική επανάσταση των νεότερων χρόνων έχει επιφέρει πολλές καινοτομίες στον τομέα της βιο-ιατρικής και της βιο-τεχνολογίας. Εγκαινιάζονται καινούργιες δυνατότητες που επηρεάζουν καθοριστικά πλευρές της προσωπικής και κοινωνικής ζωής. Όλες οι νέες εξελίξεις θέτουν και νέα ηθικά διλήμματα τα οποία πρέπει να διευθετηθούν. Το αίτημα για μια νέα ηθική προσέγγιση της σύγχρονης ιατρικής και βιολογίας είναι αυτό που γέννησε τη βιοηθική. Η βιοηθική προσεγγίζει την κοινωνική πράξη σήμερα αλλά και τη σχέση κοινωνίας και επιστήμης.⁶ Πολλές προκλήσεις που περιμένουν να αντιμετωπιστούν έκαναν αναγκαίο τον επαναπροσδιορισμό της ίδιας της ηθικής(δεν ισχύει πια το πατερναλιστικό μοντέλο), η οποία θα είναι σε θέση να αξιολογήσει και να θέσει τα όρια της ιατρικής, του πειραματισμού και γενικότερα των νέων επιστημονικών πρακτικών. Η αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων που προέκυψαν από τις εφαρμογές των επιστημονικών και τεχνολογικών επιτευγμάτων δεν θα γίνει αυθαίρετα, αλλά μέσα σ'ένα κανονιστικό πλαίσιο.

⁶ Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 6,7

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η βιοηθική γεννήθηκε ως μια δημόσια απαίτηση για μια κανονιστική ηθική από τη μια, και από την άλλη ως μια ηθική προσέγγιση των αλλαγών στη βιο-ιατρική, η οποία θα ήλεγχε τις νέες πρακτικές θέτοντας όρια στις υπηρεσίες υγείας με όρους διαφάνειας και λογοδοσίας δίνοντας βάρος κυρίως σε ζητήματα προσωπικής και δημόσιας ευθύνης.⁷

Η αναζήτηση των ηθικών αρχών θα πρέπει να ξεκινήσει από τα υποκείμενα στα οποία απευθύνονται. Οι ηθικές αρχές απευθύνονται σε δρώντα υποκείμενα άρα η σφαίρα επιρροής τους είναι η ανθρώπινη πράξη. Μέσω αυτών των αρχών οι άνθρωποι κατευθύνουν τις δραστηριότητές τους με τέτοιο τρόπο ώστε και να οδηγηθούν στους σκοπούς τους αλλά και να το καταφέρουν με υπευθυνότητα και ορθότητα. Το υποκειμενικό πράττειν από μόνο του δεν είναι ηθικό, αλλά απαιτούνται κάποιες αρχές για να γίνει. Οι αρχές αυτές δεν είναι απλά αντικείμενο κοινωνικών συμβάσεων που καθορίζουν τη συμπεριφορά στην εκάστοτε πολιτισμική κοινότητα, αλλά είναι τα εσωτερικά κριτήρια της συμπεριφοράς μας τα οποία προκύπτουν από τη πρώτη αρχή, δηλαδή εκείνη της ελευθερίας.

Η ελευθερία είναι η δυνατότητά μας να πράττουμε είτε έτσι είτε αλλιώς. Από τη φύση μας είμαστε όντα τα οποία πάμε αντίθετα είτε στον ίδιο μας τον εαυτό είτε στη φυσική νομοτέλεια. Αυτή η δύναμη που έχουμε να θέτουμε και να πραγματοποιούμε σκοπούς χωρίς να ακολουθούμε αιτιακές αλυσίδες είναι η ελευθερία η οποία είναι κοινή σε όλους τους ανθρώπους.⁸ Ο Καντ συλλαμβάνει την ελευθερία της βούλησης του δρώντος αφενός ως τη δυνατότητά της να μην εξαρτάται από ατομικές αισθητικές κλίσεις, δηλαδή ως ανεξαρτησία από

⁷ Βλ. Τσινόρεμα, σελ.12

⁸ Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 18

συγκυριακούς καθορισμούς (αρνητική έννοια της ελευθερίας), κι αφετέρου, στη θετική της έννοια, ως δυνατότητα της ατομικής βούλησης να «καθορίζεται» από τον πρακτικό λόγο (αρχή της καθολικευσιμότητας-μορφοποίηση των ηθικών πράξεων υπό έναν καθολικεύσιμο και, άρα αντικειμενικό κανόνα), καθιστάμενη έτσι αυτόνομη.⁹ Έχοντας την ελευθερία ως πρωτοπόρα αρχή μπορώ να περάσω στις βασικές αρχές που καθοδηγούν τη συμπεριφορά στη βιοηθική.

Πρώτη και βασικότερη αρχή είναι η αυτονομία. Η αυτονομία παράγεται από τη λέξη «αυτό-» που σημαίνει εαυτός, και «νόμος» που σημαίνει κανόνας, και δήλωνε τη δυνατότητα να κυβερνώ τον εαυτό μου κυρίως αναφερόμενο στις ανεξάρτητες πόλεις-κράτη της αρχαίας Ελλάδας.¹⁰ Από τότε η αυτονομία προεκτάθηκε και στα άτομα δηλώνοντας την ατομική επιλογή και την ελευθερία της βούλησης.¹¹ Πιο αναλυτικά, αυτονομία είναι και να πράττεις ανεξάρτητος από εξωτερικές πιέσεις ή καθορισμούς αλλά και να μπορείς να «αυτονομοθετήσαι». Απαραίτητες προϋποθέσεις της αυτονομίας είναι ο αυτό-προσδιορισμός και η ακεραιότητα. Ο αυτό-προσδιορισμός είναι να μπορώ να πράττω με τρόπο που να σέβεται τον αυτό-προσδιορισμό των άλλων. Είναι δηλαδή η ελευθερία από τη σκοπιά όλων. Η ακεραιότητα είναι ο όρος του αυτό-προσδιορισμού και αναφέρεται και στη σωματική και στην ψυχική. Με αυτές τις δυο προϋποθέσεις η αυτονομία έχει να κάνει με το να αντιμετωπίζεις τον άλλο ως πρόσωπο δηλαδή ως ον που έχει την ικανότητα λόγου και αυτό-προσδιορισμού και άρα είναι φορέας αξιοπρέπειας και ηθικού καταλογισμού.¹² Η αυτονομία με λίγα λόγια είναι η σύμφωνη με τον ηθικό νόμο ελευθερία. Γι'αυτό το λόγο αποτελεί και πηγή της ηθικής υποχρέωσης και πρώτιστη αρχή, η οποία υποχρεώνει

⁹ Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 25

¹⁰ Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 58

¹¹ Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 58

¹² Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 24

το δρών υποκείμενο απέναντι στους άλλους.¹³ Όλοι οι άνθρωποι έχουν αυτοτελή αξία και γι' αυτό δεν θα πρέπει να συμπεριφερόμαστε σε κανέναν ως απλό μέσο αλλά πάντοτε ως αυτοσκοπό.¹⁴ Η αρχή της αυτονομίας έχει δεσμευτικό χαρακτήρα και ισχύει για όλους. Μέσω του σεβασμού της αυτονομίας κάποιου δεν το σεβόμαστε μόνο ως ανθρώπινη υπόσταση αλλά σεβόμαστε και την ανθρώπινη ατομικότητά του.¹⁵ Αυτό σημαίνει ότι θέλουμε αρχές οι οποίες προάγουν τους σκοπούς τους και το πλάνο της ζωής τους ως όντα υπεύθυνα και αυτό-προσδιοριζόμενα. Όταν μάλιστα αναφερόμαστε στους άλλους ανθρώπους μιλάμε για συγκεκριμένα και όχι για αφηρημένα όντα γι' αυτό θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας τις συγκεκριμένες ικανότητές τους για αυτονομία έτσι ώστε να τους βοηθήσουμε να αυτό-πραγματοθούν μέσα στην κοινωνία που όλα είναι πολύπλοκα.¹⁶

Η επόμενη πολύ βασική αρχή είναι η αρχή της μη-βλάβης, η οποία απορρέει άμεσα από την ίδια την αυτονομία και μάλιστα από τη μια από τις προϋποθέσεις της, δηλαδή την ακεραιότητα. Η μη-βλάβη αφορά το να μην προκαλείς σκόπιμα κακό στους άλλους αλλά και ούτε να υπονοείς κινδύνους που θα μπορούσαν να προκαλέσουν βλάβη.¹⁷ Σ' αυτό το πλαίσιο συγκαταλέγεται και η αμέλεια, δηλαδή παρ' όλο που γνωρίζεις τους κινδύνους παίρνεις το ρίσκο και προκαλείς βλάβη σε κάποιον ή θα έπρεπε να γνωρίζεις τους κινδύνους αλλά δεν φροντίζεις να ενημερωθείς και προκαλείς βλάβη.¹⁸ Μαζί με την αρχή της μη-βλάβης θα παραθέσω και την αρχή της ωφέλειας, όχι επειδή τις ταυτίζω αλλά επειδή κατά κάποιο τρόπο αλληλοσυμπληρώνονται. Η ωφέλεια δεν έχει να κάνει μόνο με το να μην προκαλείς σκόπιμα βλάβη σε κάποιον αλλά και με την

¹³ Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 26

¹⁴ Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 63,64

¹⁵ Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 27

¹⁶ Βλ. Τσινόρεμα, σελ. 27

¹⁷ Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 113 και 117

¹⁸ Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 118

ηθική υποχρέωση που έχεις να μεγιστοποιήσεις την ωφέλεια του προσώπου.¹⁹ Για να μεγιστοποιήσουμε την ωφέλεια κάποιου θα πρέπει να πράττουμε έτσι ούτως ώστε να προωθούμε τα συμφέροντά του και τους σκοπούς του.

Ακολουθεί η αρχή της δικαιοσύνης η οποία αναφέρεται στην ηθική υποχρέωση δίκαιης μεταχείρισης των προσώπων. Δικαιοσύνη θα πρέπει να υπάρχει σε διάφορα επίπεδα. Πρώτον, στη διαδικασία επιλογής προσώπων για κλινικές δοκιμές. Με αυτό εννοώ ότι δεν θα πρέπει οι ερευνητές και οι χορηγοί της έρευνας να εκμεταλλεύονται τις ευπαθείς ομάδες (π.χ. οι φυλακισμένοι σε σωφρονιστικά ιδρύματα) και να τις στρατολογούν στην έρευνα επειδή θεωρούν ότι οι άνθρωποι αυτών των ομάδων έχουν λιγότερη αξία από όλους τους υπόλοιπους.²⁰ Το θέμα της ανισότητας δεν σταματάει στο ζήτημα της επιλογής αλλά κατά τη διάρκεια των πειραμάτων πάνω σε αυτούς τους ανθρώπους πολλές φορές δεν τηρούνται όλες οι απαραίτητες προϋποθέσεις υγιεινής και ασφάλειας αυτών των ανθρώπων με αποτέλεσμα και πάλι να μην υπάρχει δικαιοσύνη απέναντί τους. Ένα δεύτερο επίπεδο στο οποίο θα πρέπει να υπάρχει δικαιοσύνη αφορά σε αυτό της ίσης κατανομής ωφελειών και βλαβών.²¹ Θα πρέπει να υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια κυρίως στην έρευνα ούτως ώστε να εξασφαλιστεί η αρχή της δικαιοσύνης και να δομηθούν οι όροι μιας εύρυθμης κοινωνίας. Στο βιβλίο τους οι Childress και Beauchamp δίνουν έξι αρχές οι οποίες κατά καιρούς ακολουθούνται για να υφίσταται η δικαιοσύνη. Αυτές είναι: 1. στον καθένα ένα ίσο μερίδιο, 2. στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του, 3. στο καθένα ανάλογα με την προσπάθεια που έκανε, 4. στον καθένα ανάλογα με τη συνεισφορά του, 5. στον καθένα ανάλογα με τα προσόντα του, 6. στον

¹⁹ Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 165

²⁰ Βλ. Μανωλάκου και Βιδάλης, σελ. 7

²¹ Βλ. Μανωλάκου και Βιδάλης, σελ. 6

καθένα ανάλογα με τις συναλλαγές της ελεύθερης αγοράς.²² Αυτές οι αρχές έχουν θεμελιώσει αρκετές φιλοσοφικές θεωρίες. Παρόλα αυτά το ζήτημα του ποιος αποφασίζει τι είναι δίκαιο και τι όχι είναι πολύ δύσκολο να λυθεί. Όσον αφορά στο κομμάτι της ευθανασίας για το οποίο θα μιλήσω η δικαιοσύνη έχει να κάνει με τη λήψη των αποφάσεων λαμβάνοντας υπόψη κάποια κριτήρια, τα οποία πρέπει να τεθούν. Στα πλαίσια της ηθικής που εξετάζουμε θα πούμε ότι το κριτήριο θα πρέπει να είναι ο σεβασμός του προσώπου και να έχουμε πάντα στο νου μας την αρχή της καθολικευσης, η οποία είναι ο ασφαλέστερος δρόμος για να δούμε εάν κάτι είναι ηθικό ή όχι.

Θα κλείσω τη συνοπτική αυτή επισκόπηση των ηθικών αρχών με τις αρχές της εκούσιας συγκατάθεσης, της ιδιωτικότητας, της εμπιστευτικότητας, του μη-εξαναγκασμού και της μη-εξαπάτησης. Αυτές οι αρχές παράγονται και θεμελιώνονται από τις παραπάνω βασικές αρχές της ηθικής. Κατά κάποιο τρόπο ρυθμίζουν τα επιμέρους, πολύ σημαντικά, ζητήματα της ηθικής συμπεριφοράς. Μια σύντομη περιγραφή τους είναι αναγκαία. Η ενήμερη συγκατάθεση έχει να κάνει με την αυτόνομη πράξη του να συναινώ να λάβω μέρος σε μια διαδικασία, αφού βέβαια πρώτα με έχουν ενημερώσει επαρκώς και εγώ έχω κατανοήσει πλήρως τι θα συμβεί, τα υπέρ και τα κατά. Πολλές φορές η έλλειψη ενήμερης συγκατάθεσης, είναι η αιτία του εξαναγκασμού και της εξαπάτησης. Αυτές οι δυο καταστάσεις δεν θα έπρεπε να υφίστανται στα ηθικά συμφραζόμενα και γιατί καταπατούν την αυτονομία και το σεβασμό του προσώπου αλλά και γιατί στην περίπτωση που προσπαθήσουμε να τις καθολικεύσουμε θα πέσουν σε αντίφαση με τον εαυτό τους μιας και κανένας δεν θα θέλει να είναι εξαπατημένος και

²² Βλ. Beauchamp & Childress, σελ. 228

εξαναγκασμένος. Η ιδιωτικότητα και η εμπιστευτικότητα συνδέονται άμεσα με τις δυο τελευταίες αρχές. Εάν ο ερευνητής ή ο θεράπωντας προδώσει την εμπιστοσύνη του υποκειμένου ή εάν δεν προστατέψει τα προσωπικά του δεδομένα τότε τον εξαπατά, δεν σέβεται την αξιοπρέπεια του και ουσιαστικά τον εξαναγκάζει να κάνει κάτι στο οποίο δεν συμφώνησε.

Όλες αυτές οι αρχές αποτελούν το πλέγμα της ηθικής δράσης σε πλαίσια βιοηθικής. Όπως φάνηκε η μια θεμελιώνεται πάνω στην άλλη και συμπλέκονται μεταξύ τους. Υπάρχει βέβαια μια ιεράρχηση, όχι όμως τόσο με όρους σημαντικότητας, δηλαδή ότι η μια είναι πιο σημαντική απ' την άλλη, απλά είναι ιεραρχημένες βάσει θεμελίωσης.

Προχωρώντας στην εξέταση του βασικού ερωτήματος αυτής της εργασίας θα δούμε την εφαρμογή αυτών των ηθικών αρχών στο ζήτημα της ευθανασίας καθώς επίσης θα γίνει κατανοητό πόσο σημαντικό ρόλο παίζουν και σ' αυτό το πεδίο. Πρώτα όμως θα πρέπει να μιλήσουμε για την ευθανασία αυτή καθ'εαυτήν, σαν πρακτική αναφερόμενοι στην καθαρά ιατρική της εικόνα και εν συνεχεία να τεθούν τα κυρίαρχα βιοηθικά ερωτήματα που θα με απασχολήσουν στη συνέχεια.

Ο όρος 'ευθανασία' δημιουργήθηκε από το φιλόσοφο Francis Bacon ο οποίος έγραψε « το έργο της ιατρικής είναι η αποκατάσταση της υγείας και η καταπράυνση των πόνων, όχι μόνο όταν η καταπράυνση αυτή μπορεί να οδηγήσει στη θεραπεία αλλά και όταν μπορεί να εξασφαλίσει έναν εύκολο και γαλήνιο θάνατο».²³

Η ευθανασία διακρίνεται σε εκούσια(voluntary), μη εκούσια(non voluntary) και ακούσια (involuntary). Η διαφοροποίηση έγκειται στη θέληση του υποκειμένου ή ,διαφορετικά, στην έκφραση της συναίνεσής

²³ Βλ. Bacon

του. Στην εκούσια ευθανασία το υποκείμενο διατυπώνει ρητά τη θέληση του για τερματισμό της ζωής του. Η ενέργεια γίνεται βάση της δεδηλωμένης βούλησης του ασθενούς ο οποίος, όντας διανοητικά διαυγής, εκφράζει μια σταθερή απαίτηση να πάψει να ζει.²⁴ Ο ασθενής σε αυτήν την περίπτωση για να μπορεί να δώσει τη συναίνεσή του θα πρέπει να είναι πλήρως ενήμερος για την κατάστασή του, τις πιθανότητες και το χρόνο επιβίωσης του αλλά και την ποιότητα ζωής που θα έχει στο μέλλον. Στην μη εκούσια ευθανασία, απ'την άλλη, το υποκείμενο δεν είναι σε θέση να υποστηρίξει την απόφαση για ευθανασία, γι' αυτό και η γνώμη του θεωρείται αμφίβολη. Η ευθανασία διενεργείται βασισμένη στην εικαζόμενη συναίνεση του ασθενούς ο οποίος αδυνατεί να εκφράσει τη θέλησή του γι' αυτό και τεκμαίρεται από προηγούμενες εκπεφρασμένες απόψεις ή από τη γενικότερη στάση ζωής που είχε επιλέξει ή ακόμη και από τα συγγενικά πρόσωπα.²⁵ Σ' αυτό το σημείο μπαίνει η ιατρικά υποβοηθούμενη αυτοκτονία που θα δούμε στη συνέχεια. Στην ακούσια ευθανασία όμως το υποκείμενο έχει δηλώσει κάποια στιγμή στο παρελθόν την επιθυμία να διατηρηθεί στη ζωή με όλα τα μέσα ανεξάρτητα με την κατάσταση της υγείας του. Γι' αυτό αυτή η μορφή ευθανασίας προσομοιάζει με δολοφονία αφού ο ασθενής επιθυμεί να ζει όμως τερματίζεται η ζωή του. Όπως είναι προφανές αυτή η μορφή ευθανασίας είναι παράνομη, αντι-δεοντολογική και ανήθικη και γι' αυτό καταδικάζεται.

Εκτός από την παραπάνω διάκριση της ευθανασίας, υπάρχει και εκείνη μεταξύ της ενεργητικής και παθητικής ευθανασίας, η οποία στηρίζεται στον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο διενεργείται. Στην ενεργητική ευθανασία (active euthanasia) το ιατρικό και παραϊατρικό

²⁴ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 56

²⁵ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 57

προσωπικό δρα ενεργώς και εμπράκτως χορηγώντας στον ασθενή την κατάλληλη ουσία ώστε να επέλθει ο θάνατος σύντομα και ανώδυνα.²⁶ Η πράξη αυτή αντιμετωπίζεται ως φόνος από τα νομικά συστήματα και εγείρει πολλά νομικά, ηθικά και κοινωνικά ερωτήματα. Αντίθετα, στην περίπτωση της παθητικής ευθανασίας(passive euthanasia) ο θεράπων ιατρός αποσύρει τη φαρμακευτική- ιατρική αγωγή από τον ασθενή ώστε να επέλθει ο θάνατος σταδιακά εξαιτίας της απουσίας της ιατρικής υποστήριξης, η οποία θα παρέτεινε τη ζωή του.²⁷ Στην παθητική ευθανασία υπάρχουν δυο περιπτώσεις. Η πρώτη αφορά τη μη ανάταξη καρδιακής ανακοπής(DNR- do not resuscitate orders), όπου ο ασθενής δεν έχει πιθανότητες επιβίωσης και ο θάνατος επίκειται εντός των ημερών και ο ιατρός ή η ιατρική ομάδα αποφασίζουν ότι στις περιπτώσεις καρδιακής ή αναπνευστικής ανακοπής δεν θα γίνουν προσπάθειες ανάταξης. Αυτή η περίπτωση εμπεριέχει ποικίλους προβληματισμούς. Καταρχήν ποιοι είναι οι υπεύθυνοι για μια τέτοια απόφαση; Είναι νομικά επιτρεπτό να ακολουθηθούν αυτές οι οδηγίες; Είναι ενήμερη η οικογένεια; Είναι απαραίτητη η συγκατάθεση του οικογενειακού περιβάλλοντος; Είναι σύμφωνη όλη η ιατρική ομάδα; Η δεύτερη περίπτωση παθητικής ευθανασίας αφορά την απόσυρση θεραπευτικής αγωγής η οποία κρατά στη ζωή τον ασθενή(withdrawal of life-sustaining treatment) σε περιπτώσεις όπου δεν υπάρχει πιθανότητα επιβίωσης. Είναι όμως ηθικά επιτρεπτό αυτό; Πότε αποφασίζεται η απόσυρση; Έχουν εξεταστεί όλα τα πιθανά κριτήρια και ο ασθενής δεν έχει όντως πιθανότητα επιβίωσης; Τι γίνεται με την ανακουφιστική αναλγητική αγωγή; Ο ασθενής θα πεθάνει με οδυνηρό τρόπο; Οι συγγενείς είναι πλήρως ενήμεροι γι'αυτήν την απόφαση και έχουν δώσει τη συγκατάθεσή τους; Η παθητική ευθανασία έχει μικρότερες νομικές

²⁶ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 48

²⁷ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 50

συνέπειες σε σύγκριση με την ενεργητική, μιας και είναι δύσκολο να οδηγηθεί στο εδώλιο η ιατρική κρίση αλλά και εξαιτίας του δικαιώματος του ασθενούς στην άρνηση θεραπείας. Κάποιοι θα την χαρακτήριζαν, ίσως δικαίως, θα το δούμε αυτό, ως ηθική πρακτική για τις περιπτώσεις όπου η συνέχιση της θεραπείας δεν θα απέφερε βελτίωση αλλά θα παρέτεινε το μαρτύριο.

Πριν απ'όλα όμως, ποιοι είναι οι όροι ή οι προϋποθέσεις για να θεωρείται ένας θάνατος ευθανασία; Κατ'αρχήν, θα πρέπει εκτός από τον ασθενή να υπάρχει ακόμη ένα εμπλεκόμενο άτομο που θα επιφέρει το θάνατο, άμεσα ή έμμεσα, και που θα έχει ως πρόθεση αυτόν.²⁸ Ο ασθενής απ'τήν άλλη θα πρέπει να έχει επέλθει σε μια κατάσταση την οποία αναφέρει ο Ποινικός Κώδικας ως « ανιάτως και επωδύνως θνήσκων»²⁹, δηλαδή το άτομο που αποβιώνει να πάσχει από οξεία συμπτώματα νόσου είτε να έχει περιέλθει σε μη- αναστρέψιμη κωματώδη κατάσταση η οποία να είναι η πρωταρχική αιτία θανάτου του.³⁰ Επίσης απαραίτητη προϋπόθεση είναι η επιθυμία και η συναίνεση του ασθενούς, κάτι που απαιτεί πνευματική διαύγεια και ικανότητα.³¹ Δεν πρέπει σ'αυτά να ξεχάσουμε το μέσο που επιλέγεται για να επέλθει ο θάνατος το οποίο θα πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο ανώδυνο.³² Στην περίπτωση δε, που θα χρειαστεί να χρησιμοποιηθεί κάτι πιο επώδυνο θα πρέπει να είναι καλώς ηθικά αιτιολογημένο. Κάθε μια από τις παραπάνω προϋποθέσεις αποτελούν και από ένα βιοηθικό ερώτημα το οποίο έχει άμεση σύνδεση με το κατά πόσο είναι η ευθανασία συμβατή με την ανθρώπινη ιδιότητα. Αυτό βέβαια θα αναλυθεί σε άλλο κεφάλαιο διεξοδικά έχοντας για καθοδήγηση τις θεωρίες των Kant- Dworkin.

²⁸ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 40 και Beauchamp σελ. 18

²⁹ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 42

³⁰ Βλ. Beauchamp σελ. 18

³¹ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 40

³² Βλ. Beauchamp σελ. 18

Προς τον παρόν, θεωρώ ότι είναι ένα καλό σημείο να αναφερθούμε σε κάποια ζητήματα τα οποία χρησιμοποιούν οι υπερασπιστές της ευθανασίας και έχουν άμεση σχέση τόσο με τις βιοηθικές αρχές όσο και με το κομμάτι της ανθρώπινης ιδιότητας. Από τα βασικά ζητήματα είναι εκείνο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Για να θεωρείται ένας άνθρωπος αξιοπρεπής ή έστω για να νιώθει ο ίδιος αξιοπρεπής υπάρχει ένα εύρος ιδιοτήτων που περιπλέκονται μεταξύ τους. Όσον αφορά στο κομμάτι της ευθανασίας, ο ασθενής είναι πιθανόν να μην νιώθει αξιοπρεπής εξαιτίας της ίδιας της κατάστασης του. Είναι κατάκοιτος σε ένα κρεβάτι, περιτριγυρισμένος από μηχανήματα, εξαντλημένος και ανήμπορος. Το μόνο που θα ήθελε αυτός ο άνθρωπος για να νιώθει αξιοπρεπής δεν είναι όμορφα ρούχα και καλοφτιαγμένα μαλλιά, αλλά να μπορεί να ελέγχει το σώμα του μόνος του. Ένας άνθρωπος που δεν ελέγχει τις σωματικές του λειτουργίες και έχει επίγνωση αυτού συχνά παύει να αισθάνεται αξιοπρεπής.³³

Το να μπορείς να αυτοκαθορίζεσαι και να διαθέτεις τον εαυτό σου όπως εσύ επιθυμείς θα έπρεπε να είναι κάτι αναφαίρετο. Κάποιος όμως που πάσχει από μια ανίατη ασθένεια και μάλιστα βρίσκεται στο τελικό στάδιο με ότι συνεπάγεται αυτό(πόνος, φαρμακευτική αγωγή και συνεχόμενος έλεγχος) δεν είναι σε θέση να αυτοκαθορίζεται και να αυτονομοθετείται. Δεν μπορεί δηλαδή αν το θελήσει να σηκωθεί και να φύγει από το νοσοκομείο, δεν μπορεί να διαφωνήσει με μια αγωγή που του δίνεται ούτε και να επιλέξει πολλές φορές.³⁴ Έτσι αυτομάτως, παύει να νιώθει αξιοπρεπής αφού η γνώμη του μοιάζει να μην έχει καμιά αξία. Δυστυχώς ο ασθενής που πάσχει από κάτι μη-αναστρέψιμο και μη-αντιμετωπίσιμο δεν είναι εκείνος που θέτει τους κανόνες αλλά η ασθένεια του. Όντας ανήμπορος να πραγματοποιήσει τη θέλησή του επιζητά

³³ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 72

³⁴ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 73

το θάνατο μήπως και καταφέρει να περισώσει κάτι από την αξιοπρέπειά του και τον εαυτό του όπως ήταν πριν ασθενήσει. Ακόμη και τη στιγμή που επιζητά την ευθανασία χάνει την αξιοπρέπεια του μιας και δεν μπορεί ο ίδιος να προκαλέσει το θάνατό του, στερημένος από τη δυνατότητα αυτό-καθορισμού. Αντί όμως απ'τό να εισακουστεί η θέλησή του, παρακάμπτεται και οι θεράποντες του προσφέρουν μια ζωή με πόνο και δυστυχία θίγοντας έτσι την προσωπικότητά του. Στις περισσότερες περιπτώσεις η παρηγορητική φροντίδα δεν έχει κάποιο αποτέλεσμα και ο ασθενής εξακολουθεί να βιώνει όλες τις άσχημες συνέπειες της ασθένειάς του, χωρίς ουσιαστικά να το έχει επιλέξει. Η δική του επιλογή δεν ευοδώνεται. Η αξιοπρέπεια βασίζεται στην επιλογή και όταν η επιλογή εκλείπει, εκλείπει και η αξιοπρέπεια.³⁵ Βέβαια πρέπει πάντα να κρατάμε και μια επιφύλαξη όσον αφορά στη θέληση του ασθενούς να πεθάνει έχοντας πάντα στο μυαλό μας κάτω από ποιες συνθήκες ζητείται. Με αυτό εννοώ ότι όταν βρίσκεται κάποιος υπό την επήρεια του πόνου, αυτό που νιώθει είναι απελπισία και φυσικά προτιμάει να πεθάνει. Όταν όμως ένας ασθενής έχει μια αρρώστια η οποία δεν συνοδεύεται από πόνο αλλά οι συνέπειές της είναι π.χ. η καθήλωση σε ένα αναπηρικό καρότσι ή στο κρεβάτι διασωληνομένος και υπό συνεχή επιτήρηση τότε αν ζητάει να πεθάνει δεν είναι κάτω από την επήρεια του πόνου, απλά έχει χάσει την ελπίδα του και το σεβασμό του στη ζωή που καλείται να ζήσει από δω και στο εξής.³⁶

Πολύ δύσκολη όμως είναι και η περίπτωση όπου ο ασθενής δεν έχει επαφή με το περιβάλλον του και δεν έχει συναίσθηση τι συμβαίνει. Η έλλειψη συνειδητότητας εκμηδενίζει την αξιοπρέπεια.³⁷ Εξαιτίας του φόβου και του άγχους μήπως περιέλθει σε μια τέτοια κατάσταση ο

³⁵ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 77

³⁶ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 76-77

³⁷ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 73

ασθενής μπαίνει στην διαδικασία όσο έχει συνείδηση του τι συμβαίνει να κάνει τις περίφημες ‘διαθήκες εν ζωή’ οι οποίες υποδεικνύουν στους γύρω του πως θα του συμπεριφερθούν. Η συνείδηση, απ’ότι είναι παραδεκτό, είναι εκείνη που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα ζώα και ως εκ τούτου ο άνθρωπος που τη χάνει ή που σκέφτεται ότι μπορεί να τη χάσει δεν θα νιώθει πια το ίδιο και γι’ αυτό η αξιοπρέπειά του ως έλλογου όντος εκμηδενίζεται.³⁸ Όταν χαθεί η συνειδητότητα αυτό που μένει είναι ένα σώμα στο οποίο δεν μπορούμε να διακρίνουμε αξίες, επιθυμίες, χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και γενικά ότι καθιστά ένα άτομο πρόσωπο.³⁹ Μπορεί ο ίδιος ο ασθενής να μην έχει επίγνωση της αναξιοπρέπειας του όμως από μόνη της αυτή η κατάσταση δεν τον καθιστά αξιοπρεπή. Να διευκρινίσω βέβαια ότι με αυτό δεν εννοώ ότι ένας άνθρωπος που παύει να είναι πρόσωπο με την παραπάνω έννοια, πρέπει να θανατώνεται. Όμως στις περιπτώσεις τουλάχιστον που ο ασθενής έχει δηλώσει ότι θέλει να πεθάνει αν έλθει σε μια τέτοια κατάσταση ίσως θα πρέπει να εισακουσθεί.

Η υστεροφημία, απ’την άλλη, είναι ένα βασικό συστατικό της αξιοπρέπειας. Μπορεί με την υστεροφημία να μην εννοούμε ότι και οι αρχαίοι πρόγονοί μας, όμως το σίγουρο είναι ότι κανένας δεν θέλει να φύγει από τη ζωή έχοντας αφήσει πίσω του μια άσχημη εικόνα.⁴⁰ Ειδικότερα μας ενδιαφέρει τα αγαπημένα μας πρόσωπα να έχουν στο μυαλό τους μια όμορφη ανάμνηση από μας και όχι τη χειρότερη δυνατή. Ο θάνατος είναι ο επίλογος της μέχρι τώρα ζωής μας και γι’ αυτό θέλουμε να διακατέχεται από αρχές που είχαμε κατά τη διάρκειά της όπως η αυτονομία μας και η επιδίωξη του σεβασμού των άλλων. Πολλοί πιστεύουν ότι με το να πεθάνουν πριν τους τερματίσει η ασθένεια

³⁸ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 73

³⁹ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 81

⁴⁰ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 79

σφαδάζοντας αδύναμοι στο κρεβάτι, δείχνουν έτσι το σεβασμό τους για την ίδια τη ζωή.⁴¹

Μιλήσαμε για αξιοπρέπεια, αυτό-καθορισμό και αυτό-διάθεση τα οποία όλα συγκλίνουν σε ένα αναπόσπαστο κομμάτι του ανθρώπου και μια υπέρτατη βιοηθική αρχή, αυτή της αυτονομίας. Η αυτονομία θα μας απασχολήσει ξανά στο επόμενο κεφάλαιο αφού ο Kant τη χρησιμοποιεί κατά κόρον. Όμως μιας και στο παρόν κεφάλαιο δίνουμε μια πρώτη εικόνα του πώς σχετίζεται η ευθανασία με τις βιο-ηθικές αρχές μπορούμε να κάνουμε μια σύντομη αναφορά η οποία θα είναι η προ-επισκόπηση του τι θα ακολουθήσει. Λέγαμε, λοιπόν, ότι ο άνθρωπος είναι ένα αυτόνομο ον αφού έχοντας ελεύθερη βούληση, πνευματική ενάργεια και επίγνωση μπορεί να πράξει σύμφωνα με τους δικούς του γνώμονες.⁴² Έχει δηλαδή δικαίωμα να αποφασίσει πώς θα ζήσει τη ζωή του αλλά και πώς θα πεθάνει. Οι παράγοντες της πνευματικής ενάργειας και επίγνωσης είναι βέβαια υπό συζήτηση όταν μιλάμε για ασθενείς αλλά προς το παρόν δεν θα εστιάσω σ'αυτούς. Ο άνθρωπος που επιζητά ευθανασία είναι ιδιαίτερος ευαίσθητος αφού η δυνατότητα να φερθεί αυτόνομα περιορίζεται από τη στιγμή που επιζητά τη βοήθεια του περιβάλλοντός του.⁴³ Το περιβάλλον του απ'την άλλη είναι επιφυλακτικό ως προς την απαίτηση αυτή κυρίως λόγω του ότι δυσκολεύεται να κατανοήσει ότι αυτός ο άνθρωπος που αρνείται την υπέρτατη αξία της ζωής πάνω στην οποία βρίσκουν βάση όλα τα υπόλοιπα όπως και η αυτονομία.⁴⁴ Οι γιατροί, σε πολλές περιπτώσεις, μπορούν να εξασφαλίσουν στον ασθενή μια παράταση ζωής χωρίς πόνο με αντάλλαγμα την εξάρτηση από ένα μηχάνημα. Ο ασθενής που δεν αποδέχεται αυτού του είδους τη ζωή είναι επειδή δεν θα μπορεί να την ελέγχει μόνος του όπως έκανε πρότινος.

⁴¹ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 80

⁴² Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 85

⁴³ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 87

⁴⁴ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 88-89

Έτσι ασκώντας για τελευταία φορά την αυτονομία του επιλέγει να ελέγξει το θάνατο του, επιδιώκοντας ένα «καλό θάνατο» με αξιοπρέπεια. Οι υπερασπιστές της ευθανασίας λένε πως ο θάνατος είναι ιδιωτική υπόθεση⁴⁵ και δικαίωμα άσκησης αυτονομίας.

Οι πολέμιοι, όμως, της ευθανασίας έχουν και εκείνοι ένα ισχυρό επιχείρημα που πρέπει να παραθέσω σ' αυτό το κεφάλαιο. Η ζωή είναι το ύψιστο αγαθό και προστατεύεται ακόμη και από τον νόμο. Δεν μπορούμε να μιλάμε για ελευθερία, αυτονομία και αξιοπρέπεια χωρίς να ζούμε. Η απέχθεια για το θάνατο πηγάζει από το ότι στερεί από τον άνθρωπο τη ζωή⁴⁶, στερεί την ουσία της ανθρώπινης ύπαρξης.⁴⁷ Οι εχθροί της ευθανασίας δεν αναγνωρίζουν το δικαίωμα στο θάνατο με το σκεπτικό ότι τον θάνατο δεν τον επιλέγουμε, είναι ήδη δοσμένος στον άνθρωπο και δεν μπορεί κανείς να τον αποφύγει. Ο ασθενής που επιζητά την ευθανασία συγκρίνει δυο καταστάσεις: την τωρινή του που είναι γεμάτη πόνο και δυστυχία και εκείνη της ανυπαρξίας.⁴⁸ Δεν είναι όμως εφικτή αυτή η σύγκριση, μιας και ο άνθρωπος δεν είναι σε θέση να γνωρίζει να γνωρίζει τη δεύτερη κατάσταση. Άρα η απαίτηση του ασθενούς δεν έχει προκύψει από λογική εξέταση των πραγμάτων αλλά από συναισθηματισμούς. Συνολικά, λοιπόν, οι υπέρμαχοι της ζωής δεν μπορούν να δικαιώσουν ως ηθική πρακτική την ευθανασία γιατί προσβάλλει το αγαθό της ζωής. Θα την αποδεχτούν μόνο εάν προβληθούν αποδείξεις για το αντίθετο.

Συνοψίζοντας, είδαμε τις αρχές της ηθικής και το πώς προκύπτουν ιεραρχικά η μια από την άλλη, ξεκινώντας από την ελευθερία και καταλήγοντας στην ιδιωτικότητα. Σαν συμπέρασμα θα ήθελα να μας

⁴⁵ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 94

⁴⁶ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 139

⁴⁷ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 140

⁴⁸ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 141

μείνει ότι η ηθική δεν έχει να κάνει με το τι θεωρώ εγώ ή ο άλλος σωστό, αλλά έχει μια καθολική αξία, βασισμένη σε συγκεκριμένες αρχές που ισχύουν για όλους και που εάν εφαρμοστούν αυτό που θα προκύψει θα είναι μια εύρυθμη κοινωνία. Ουτοπικό θα έλεγε κάποιος, όμως μην ξεχνάμε ότι δεν μπορούμε να αλλάξουμε τους ηθικούς κανόνες για να γίνουν πιο συμφέροντες για εμάς. Αυτό που πρέπει να αλλάξει είναι η κοινωνική πρακτική και αυτό θα γίνει κάνοντας ο καθένας μας ξεχωριστά ένα βήμα προς την ηθική του τελείωση.

Επίσης οι διάφορες διακρίσεις της ευθανασίας έκαναν κάπως φανερά τα σημεία που διαφέρουν και μάλιστα θα μπορέσουμε έχοντας στο μυαλό μας αυτά να δούμε ποια μορφή είναι περισσότερο συμβατή με το να είναι κάποιος ‘άνθρωπος’ και ποια όχι.

Όσον αφορά τώρα τα παραπάνω επιχειρήματα περί ευθανασίας είναι υπό εξέταση αφού στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα ελέγξουμε κατά πόσο συγκρούονται με την έννοια της ανθρώπινης ιδιότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΥΘΑΝΑΣΙΑ: ΔΥΟ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

Στο προηγούμενο κεφάλαιο μιλώντας για την ευθανασία αναφέρθηκαν και έννοιες που συνθέτουν αυτό που λέμε ανθρώπινη ιδιότητα. Στο παρόν κεφάλαιο θα τις δούμε υπό το πρίσμα δυο σπουδαίων στοχαστών οι οποίοι έχουν δώσει και εκείνοι τη δική τους οπτική πάνω σε ζητήματα ευθανασίας. Ο πρώτος με τον οποίο θα

ασχοληθώ είναι ο Immanuel Kant και στη συνέχεια θα δοθεί η θεωρία του Ronald Dworkin.

3.1 IMMANUEL KANT

Ο Kant στο έργο του *Τα θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών* προσπαθώντας να εισάγει την Κατηγορική Προστακτική μας δίνει πληροφορίες για το τι είναι ο άνθρωπος ή ορθότερα για το τι είναι τα έλλογα όντα. Όλη η θεωρία του έχει ως βάση την έλλογη φύση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος είναι ναι μεν ένα ον με φυσικές ανάγκες, τάσεις και ορμές, από τις οποίες σαφώς επηρεάζεται, όμως έχει και μια βούληση η οποία μπορεί να επιτύχει να είναι αγαθή καθ'εαυτήν εάν καλλιεργήσει τη λογική του. Ο προορισμός της λογικής, σύμφωνα με τον Kant, είναι μια καθ'εαυτήν καλή θέληση της οποίας αναγκαία συνθήκη είναι η έννοια του καθήκοντος.⁴⁹ Το καθήκον το έχουμε ήδη μέσα μας και βρίσκεται στον υγιή νου ο οποίος όμως πρέπει να διαφωτιστεί. Ο γνώμονας των πράξεων μας, δηλαδή το υποκειμενικό αξίωμα της θέλησής μας, είναι αυτός που καθορίζει την ηθική αξία των πράξεων και κυρίως το αν αυτές οι πράξεις γίνονται από καθήκον, χωρίς επιρροές από ροπές. Στηριζόμενος σ'αυτό ο Kant εισάγει την πρώτη διατύπωση της Κατηγορικής Προστακτικής, εκείνη του Καθολικού νόμου: «Οφείλω να ενεργώ πάντα με τέτοιο τρόπο ώστε να μπορώ να θέλω να γίνει ο υποκειμενικός μου γνώμονας ένας καθολικός νόμος.»⁵⁰ Σεβόμενοι αυτό το νόμο δημιουργείται η έννοια του καθήκοντος, η οποία αντλείται από το λόγο. Ο άνθρωπος θεωρεί το καθήκον νόμο λόγω της ευγενικής του φύσης όμως είναι αδύναμος να το εφαρμόσει. Αντί να χρησιμοποιεί τη λογική ως νομοθέτης, τη χρησιμοποιεί μόνο για να ικανοποιήσει τις ροπές του. Η αυταπάρνηση που απαιτείται για την εφαρμογή των

⁴⁹ Βλ. Kant, σελ. 38

⁵⁰ Βλ. Kant, σελ. 45

προσταγών του καθήκοντος δεν είναι εύκολη για τον άνθρωπο, αφού κυρίως νοιάζεται για τον εαυτό του. Η λογική όμως είναι εκείνη που προστάζει τι πρέπει να γίνεται, που καθορίζει τη θέληση με αξιώματα και που θα εξασφαλίσει το γνήσιο ανώτατο αξίωμα της ηθικότητας. Το πρακτικά αναγκαίο, δηλαδή το καλό, θα επιτευχθεί μέσω της λογικής ικανότητας του ανθρώπου, ο οποίος μπορεί να αυτό-καθορίζει τις ενέργειές του. Ακόμη και η ευτυχία, την οποία όλοι επιθυμούμε, όταν προσπαθούμε να την επιτύχουμε με βάσει τα αξιώματα της καλής θέλησης τότε γίνεται πρακτικός σκοπός τον οποίο προϋποτίθεται ότι έχουμε ως έλλογα όντα. Οι πράξεις μας όμως πρέπει να ακολουθούν την προστακτική της ηθικότητας η οποία προστάζει να πράττεις «μόνο σύμφωνα με ένα τέτοιο γνώμονα μέσω του οποίου μπορείς συνάμα να θέλεις αυτός ο γνώμονας να γίνει καθολικός νόμος».⁵¹ Από αυτό διαφαίνεται η αναγκαιότητα ταύτισης του υποκειμενικού μας αξιώματος με τον καθολικό νόμο. Διαφορετικά εάν η θέληση *καθ'εαυτήν* δεν είναι σύμφωνη με τη λογική τότε οι πράξεις που προκύπτουν δεν είναι αντικειμενικά αναγκαίες αλλά υποκειμενικά τυχαίες.⁵² Το πρακτικά καλό δεν έχει καμιά σχέση με το ευχάριστο το οποίο επηρεάζει τη θέληση βάσει υποκειμενικών αιτιών αλλά βάσει αντικειμενικών.⁵³ Και όταν μιλάμε για αντικειμενικά αναγκαίο τότε μιλάμε για προστακτικές κατηγορικές και όχι υποθετικές, οι οποίες αφορούν πράξεις που γίνονται ως μέσον για κάτι άλλο.

Πέρα από τη λογική και την καλή θέληση, οι άνθρωποι υπάρχουν ως αυτοσκοποί, σύμφωνα με μια άλλη διατύπωση της Κατηγορικής Προστακτικής η οποία είναι η εξής: «πράττε έτσι ώστε να χρησιμοποιείς την ανθρωπότητα τόσο στο πρόσωπό σου όσο και στο πρόσωπο κάθε

⁵¹ Βλ. Kant, σελ. 45

⁵² Βλ. Kant, σελ. 59

⁵³ Βλ. Kant, σελ. 60

άλλου άνθρωπου πάντα ταυτόχρονα ως σκοπό και ποτέ μόνο ως μέσο.»⁵⁴ Τα έλλογα όντα δεν υπάρχουν απλά ως μέσα για την πραγμάτωση σκοπών, αλλά θα πρέπει να θεωρούνται πάντα συνάμα σαν σκοποί σε όλες τις πράξεις τους είτε αυτές στρέφονται γύρω από τον εαυτό τους είτε προς άλλα έλλογα όντα. Επειδή η φύση των έλλογων όντων τα ξεχωρίζει ως αυτοσκοπούς, γι' αυτό ονομάζονται και πρόσωπα. Το να είσαι πρόσωπο σημαίνει να είσαι αντικείμενο σεβασμού ως αντικειμενικός σκοπός, δηλαδή να μην μπορείς να αντικατασταθείς από ένα άλλο σκοπό και να γίνεις απλό μέσο αλλά να έχεις απόλυτη αξία. Συστατικά αυτής της διατύπωσης είναι η αξιοπρέπεια, δηλαδή η χωρίς προϋποθέσεις εσωτερική αξία, και η αυτονομία, δηλαδή η δυνατότητα της ελεύθερης δράσης βασισμένης στη λογική και όχι δέσμια στις επιθυμίες. Εκτός από την αξιοπρέπεια και την αυτονομία, απαραίτητα στοιχεία είναι και η ελευθερία αλλά φυσικά και ο σεβασμός. Ο σεβασμός της δικής μου αυτονομίας καθώς και κάθε άλλου έλλογου όντως.

Με τον όρο «ανθρωπότητα» εδώ εννοείται εκείνη η αυτονομία η οποία είναι μέρος της έλλογης φύσης μας.⁵⁵ Το σύνολο των ατομικών αυτονομιών αποτελεί την ανθρωπότητα, βάζοντας έτσι ένα όριο στις επιθυμίες του καθενός και κυρίως στη συνήθεια να χρησιμοποιούμε τους άλλους μόνο ως μέσα για την επίτευξη των προσωπικών μας σκοπών αντί να τους δίνουμε την πραγματική τους αξία και άρα να μην σεβόμαστε την ανθρωπότητα. Η ανθρωπότητα είναι η ικανότητα να θέτουμε σκοπούς μέσω του Λόγου, είναι η ικανότητα να σχηματίζουμε την ιδέα της ευτυχίας μας, είναι η ιδέα της «ορθολογικής» αγάπης του εαυτού μας.⁵⁶ Λόγω αυτών των ικανοτήτων κερδίζουμε την εκτίμηση και την έγκριση των άλλων και την προθυμία τους να συνεισφέρουν στους

⁵⁴ Βλ. Kant, σελ. 81

⁵⁵ Βλ. Timmons, σελ. 157

⁵⁶ Βλ. Wood, σελ 119

στόχους μας, οδηγούμαστε στη σωστή επιλογή μέσω των αλλά και μπορούμε να συγκρίνουμε και να συστηματοποιήσουμε τους διάφορους στόχους.⁵⁷ Για να είναι ολοκληρωμένη και τελειοποιημένη η ανθρωπότητα θα πρέπει να συνάδει με την καλή θέληση ούτως ώστε να μπορεί η πρώτη να ευσταθεί σαν απροϋπόθετος σκοπός.⁵⁸

Τώρα, όπως είπαμε, χαρακτηριστικό της ανθρωπότητας είναι η ικανότητα να βλέπουμε κάποιον ως σκοπό και μάλιστα ως αυτοσκοπό.⁵⁹ Πριν διευκρινίσω τι εννοεί ο Καντ όταν χρησιμοποιεί τον όρο αυτοσκοπό, να πω γενικά ότι οι σκοποί καθορίζονται από το Λόγο και είναι αντικείμενα ελεύθερης επιλογής.⁶⁰ Με τον όρο αυτοσκοπό αναφερόμαστε στην απόλυτη αξία της έλλογης φύσης μας γιατί είναι η μόνη που μπορεί να έχει μια καλή θέληση. Πρέπει να συμπεριφερόμαστε απέναντι στην έλλογη φύση μας όπου και αν τη βρούμε, είτε στο πρόσωπό μας είτε στους άλλους σαν αυτοσκοπό διαφορετικά η επιλογή μας δεν θα είναι σύμφωνη με το Λόγο.⁶¹

Όσον αφορά το απλό μέσο, είναι ο τρόπος που συμπεριφερόμαστε στα πράγματα τα οποία δεν έχουν ούτε ελευθερία ούτε λογικότητα.⁶² Όταν συμπεριφερόμαστε έτσι σε δρώντες τότε τους στερούμε το φορέα δράσης τους, τη δυνατότητα να συνεργαστούν ή να συναινέσουν.⁶³ Δηλαδή συμπεριφερόμαστε βάσει τέτοιων αρχών που δεν μπορούν να τις υιοθετήσουν και οι άλλοι. Ο Καντ αναγνωρίζει την τάση των ανθρώπων είτε να μην σέβονται την ανθρώπινη αξιοπρέπεια είτε να βάζουν άλλα πράγματα ως πιο σημαντικά έναντι της ανθρώπινης φύσης και γι' αυτό

⁵⁷ Βλ. Wood, σελ 119

⁵⁸ Βλ. Korsgaard, σελ. 123-124

⁵⁹ Βλ. Timmons, σελ. 158

⁶⁰ Βλ. Korsgaard, σελ. 110,111

⁶¹ Βλ. Korsgaard, σελ. 123

⁶² Βλ. O'Neil, σελ. 138

⁶³ Βλ. O'Neil, σελ. 138

τονίζει την έννοια του απλού μέσου.⁶⁴ Ένας επιπλέον λόγος που χρησιμοποιεί αυτή τη φράση είναι ίσως το ότι θέλει να τονίσει ότι οτιδήποτε στερείται ανθρωπιά και προσωπικότητα είναι ένα απλό πράγμα το οποίο έχει την αξία του απλού μέσου.⁶⁵ Ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες οι άνθρωποι «χάνουν», προσωρινά ή μόνιμα, τις λογικές τους ικανότητες δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως απλά μέσα αλλά θα πρέπει να τους σεβόμαστε και να τους βοηθήσουμε να επιστρέψουν στην προτεραιότητα έλλογη φύση τους.⁶⁶

Το ότι ο Καντ επιλέγει την ανθρωπότητα ως αυτοσκοπό είναι λόγω του ότι συμπεριλαμβάνει ολόκληρη την ύπαρξη των έλλογων όντων και όχι μόνο την ηθική αλλά και λόγω του ότι είναι μια στέρεη βάση για την Κατηγορική προστακτική αφού δεν είναι ενδεχόμενη και αμφισβητήσιμη.⁶⁷

Τα παραπάνω μας κάνουν να σκεφτούμε ότι ένας άνθρωπος που είναι έλλογος, που διακατέχεται από μια καλή θέληση καθ'εαυτήν η οποία προστάζει πράξεις κατηγορικές πως μπορεί να ζητάει ευθανασία; Ο Καντ στο έργο του δεν μιλάει κάπου για ευθανασία αλλά για αυτοκτονία, δυο έννοιες διαφορετικές όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Παρ'όλα αυτά μπορούμε χρησιμοποιώντας αυτό το παράδειγμα να βγάλουμε κάποιο συμπέρασμα. Αρχικά όμως θα αναφέρω συνοπτικά αυτό το παράδειγμα για να έχουμε εικόνα ακριβώς τι λέει ο Καντ. Ένας άνθρωπος απελπισμένος λόγω διάφορων αποτυχιών στη ζωή του, απαξιώνει τη ζωή και, ενώ διατηρεί τη λογική του, αναρωτιέται εάν η αυτοκτονία θα ήταν ενάντια προς το καθήκον απέναντι στον εαυτό του.⁶⁸ Εξετάζει λοιπόν το γνώμονά του ο οποίος είναι ο εξής: από

⁶⁴ Βλ. Wood, σελ 143

⁶⁵ Βλ. Wood, σελ 143

⁶⁶ Βλ. Wood, σελ 147

⁶⁷ Βλ. Wood, σελ. 120

⁶⁸ Βλ. Kant, σελ. 72

εγωισμό θέτω ως αξίωμα να συντομεύσω τη ζωή μου εφόσον το να τη συνεχίσω μου προκαλεί δυστυχία παρά απόλαυση. Μπορεί αυτό το αξίωμα να γίνει καθολικός νόμος; Αυτό το αξίωμα, σύμφωνα με τον Καντ, αποτυγχάνει να γίνει καθολικός νόμος γιατί αντιτίθεται στο νόμο της φύσης για αυτοσυντήρηση άρα αν γίνει καθολικός νόμος θα αντιφάσκει με τον ίδιο της τον εαυτό⁶⁹, και, απ'την άλλη, αντιτίθεται στη διατύπωση της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού αφού θα χρησιμοποιήσω τον εαυτό μου- το πρόσωπό μου- ως ένα απλό μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού.⁷⁰ Το πρώτο πράγμα που ειπώθηκε σχετικά με την ανθρώπινη φύση είναι η καλή μας θέληση η οποία ευθύνεται για τους γνώμονες. Αν κάνουμε μια αντιστοιχία προς την ευθανασία τώρα, ακολουθώντας την Κατηγορική Προστακτική και κάνοντας την ερώτηση ' μπορώ να θέλω ο υποκειμενικός μου γνώμονας(να πεθάνω επειδή έχω περάσει πολλές αποτυχίες) να γίνει καθολικός νόμος;', ίσως μια πρώτη απάντηση να ήταν ' Ναι. Κάθε άνθρωπος που βρίσκεται σε τέτοια κατάσταση όπως η δική μου θα μπορεί να ζητάει ευθανασία.' Ας το δούμε λίγο πιο κοντά όμως. Για ποιο λόγο ζητάμε την ευθανασία; Γιατί υποφέρουμε και δεν μπορούμε άλλο να το αντιμετωπίσουμε, άρα ο γνώμονάς μας είναι η αγάπη για τον εαυτό μας. Αυτό όμως δεν είναι αντιφατικό με την ανθρώπινη ιδιότητα; Ο άνθρωπος που αγαπάει τον εαυτό του επιζητά τη διατήρησή του στη ζωή, και όχι το αντίθετο. Σ' αυτό στηρίζει και ο Καντ το επιχειρήματά του⁷¹, δηλαδή το να «τεστάρουμε» τους γνώμονές μας και να φροντίζουμε να συμβαδίζουν με την κατηγορική προστακτική η οποία επιτάσσει πράξεις που προκύπτουν από τον καθαρό λόγο και μας καθιστούν ελεύθερους και όχι υποχείρια και μέσα για επίτευξη υποκειμενικών απολαύσεων. Αυτό το κρατάμε και θα ξαναγυρίσουμε στο τέλος.

⁶⁹ Βλ. Kant, σελ. 72-73

⁷⁰ Βλ. Kant, σελ. 82

⁷¹ Βλ. Wood, σελ. 84-85

Ξαναγυρίζω εδώ στο παράδειγμα της αυτοκτονίας μιας και είναι πιο κοντά στην ευθανασία, το βασικό θέμα αυτής της εργασίας. Για τον Kant λοιπόν, το να αυτοκτονήσει ένα έλλογο όν έρχεται σε σύγκρουση με την έννοια του καθήκοντος και της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού. Ανεξαρτήτως της κατάστασης που βρίσκεται αυτός που θέλει να αφαιρέσει τη ζωή του ή να φθείρει τον εαυτό του, χρησιμοποιείται μόνο ως μέσο για να επιτευχθεί ένας σκοπός, στην προκειμένη περίπτωση να μην υποφέρει μια δύσκολη κατάσταση. Όμως ο άνθρωπος δεν είναι πράγμα άρα δεν μπορεί να χρησιμοποιείται ως μέσον, αλλά ως αυτοσκοπός. Αυτό σημαίνει ότι ο άνθρωπος αποτελεί αντικειμενικό θεμέλιο για τον αυτό-καθορισμό του. Ενώ, αν χρησιμοποιούνταν μόνο ως μέσο θα ήταν ένα υποκειμενικό θεμέλιο για την δυνατότητα της πράξης.⁷² Η θέληση κάθε έλλογου όντος είναι ένας καθολικός νομοθέτης και υποτάσσεται στο νόμο ακριβώς επειδή θεωρείται τέτοιος.⁷³ Παρ'όλους τους υποκειμενικούς γνώμονες- δηλαδή το αξίωμα ή ο πρακτικός κανόνας σύμφωνα με τον οποίο κάποιος πράττει⁷⁴-(π.χ. θέλω να πεθάνω γιατί πονάω) η θέληση νομοθετεί καθολικά όταν είναι η κρίση της σωστή. Το ότι ο άνθρωπος είναι υποταγμένος μόνο στη δική του καθολική νομοθεσία και ότι είναι υποχρεωμένος να πράττει σύμφωνα μόνο με τη δική του θέληση θεμελιώνει το αξίωμα της αυτονομίας.⁷⁵ Το αντίθετο φέρνει ετερονομία και άρα η καλή θέληση έρχεται σε σύγκρουση με τον εαυτό της επειδή δεν μπορεί να διατυπώσει καθολικούς νόμους. Η ελευθερία της θέλησης είναι η αυτονομία. Επιπλέον επειδή ακριβώς τα έλλογα όντα δεν υπακούουν σε κανένα άλλον νόμο εκτός από εκείνον που θέτουν τα ίδια στον εαυτό τους έχουν και αξιοπρέπεια. Είναι υπεράνω κάθε τιμής γι'αυτό έχουν αξιοπρέπεια,

⁷² Βλ. Kant, σελ. 79

⁷³ Βλ. Kant, σελ. 84

⁷⁴ Βλ. Kant, σελ. 42(υποσημείωση 51)

⁷⁵ Βλ. Kant, σελ. 86

την εσωτερική αξία που έχουν οι αυτοσκοποί.⁷⁶ Μόνο η ηθικότητα και η ηθική ανθρωπότητα έχουν για τον Kant αξιοπρέπεια. Με την αυτονομία ο άνθρωπος δεν εκλέγει κανένα άλλο γνώμονα παρά μόνο εκείνο που μπορεί να ισχύσει μέσα στη θέλησή του ως καθολικός νόμος. Έχει λοιπόν ελεύθερη θέληση, μια θέληση κάτω από ηθικούς νόμους. Και για να ισχύσει αυτό πρέπει να αποτινάξει το αξίωμα της ατομικής ευτυχίας. Κανένα κίνητρο ή συμφέρον, σύμφωνα με τον Kant, δεν πρέπει να έχει στο μυαλό του το έλλογο αν θέλει να αναχθεί ο γνώμονας της καλής του θέλησης σε καθολικό νόμο. Η θέληση είναι ελεύθερη κάτω από ηθικούς νόμους.

Κατά το χωρισμό που κάνει ο Kant ανάμεσα στο φυσικό και το νοητό κόσμο, μας δίνει και το στοιχείο εκείνο που έχουν τα έλλογα όντα απ'τη μια να έχουν μια εικόνα για το υποκείμενό τους έτσι όπως τους δίνεται από τα φαινόμενα, απ'την άλλη όμως να καταλαβαίνουν ότι στο βάθος υπάρχει και κάτι άλλο, το οποίο είναι το εγώ τους καθ'εαυτό. Ο άνθρωπος επομένως συγκαταλέγεται και στον αισθητό κόσμο, στην πραγματικότητα, αλλά και στο νοητό κόσμο από την άποψη της καθαρής αυτενέργειας.⁷⁷ Όταν σκεφτόμαστε τον εαυτό μας ελεύθερο τον μεταθέτουμε σ'ένα ανώτερο κόσμο. Ουσιαστικά γινόμαστε μέλη του νοητού κόσμου, αποδεχόμαστε την αυτονομία της θέλησης και μαζί την ηθικότητα ως επακόλουθο. Η ελευθερία που, ναι μεν δεν μπορεί να αποδειχθεί, όμως ισχύει ως αναγκαία προϋπόθεση της λογικής μέσα σ'ένα ον, είναι εκείνη που μας κάνει να ενδιαφερόμαστε για τους ηθικούς νόμους.

Συνολικά λοιπόν, είδαμε ότι αυτό που συγκροτεί την ανθρώπινη ιδιότητα σύμφωνα με την καντιανή θεωρία είναι καταρχήν ο Λόγος του

⁷⁶ Βλ. Kant, σελ. 89

⁷⁷ Βλ. Kant, σελ. 113

ανθρώπου που τον καθιστά ελεύθερο . Η ελευθερία που μας αποκαλύπτεται μέσω του Λόγου είναι το Α και το Ω για να ισχύσουν όλα τα υπόλοιπα. Είναι αυτή που διαφοροποιεί τον άνθρωπο από τα άλλα πράγματα. Έχει όμως και μια θέληση η οποία μπορεί να είναι καθ'εαυτήν καλή εάν καλλιεργηθεί η λογική και επικρατήσει η έννοια του καθήκοντος που έχουμε μέσα μας. Για να επικρατήσει το καθήκον πρέπει η θέληση να πράττει με βάση γνώμονες αντικειμενικούς οι οποίοι να μπορούν να αναχθούν σε καθολικούς νόμους. Η ηθικότητα βασίζεται στην έννοια του ανθρώπου ως αυτοσκοπού, ο οποίος έχει την ελευθερία να αυτονομοθετείται και να αυτοκαθορίζεται. Αυτό συνάδει στην ύψιστη ιδιότητα του ανθρώπου, η οποία είναι η αυτονομία. Επειδή όμως ο άνθρωπος είναι αυτοσκοπός και έχει αυτονομία, έχει και αξιοπρέπεια. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά συνθέτουν την ανθρώπινη ιδιότητα όπως παρουσιάστηκαν στα *Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*.

Τι συμπεραίνουμε όμως για την ευθανασία; Είναι ή όχι αντίθετη με την ανθρώπινη ιδιότητα όπως την παρουσίασε ο Καντ; Για τον Καντ οι ηθικές επιταγές προέρχονται από την υπέρτατη αρχή, την Κατηγορική Προστακτική, οι οποίες έχουν τη βάση τους στο Λόγο. Οι επιταγές αυτές ισχύουν χωρίς προϋποθέσεις και δεν αποπνέουν από τις επιθυμίες και τους προσωπικούς σκοπούς του κάθε έλλογου όντος, αλλά από την καλή θέληση και οι πράξεις γίνονται από καθήκον. Σε αντίθεση με τις κατηγορικές προσταγές έρχονται οι υποθετικές οι οποίες είναι τέτοιες αρχές που συνδέονται με το δρών πρόσωπο μόνο υπό προϋποθέσεις, γ'αυτό και δεν μπορούν να εκφράσουν αυθεντικές ηθικές επιταγές.⁷⁸ Η Κατηγορική Προστακτική έχει διάφορες διατυπώσεις όπως είδαμε. Αυτές είναι που θα μας δώσουν και την απάντηση για την αυτοκτονία, κατά πόσο δηλαδή ο Καντ θεωρεί ότι η αυτοκτονία μπορεί ή όχι να γίνει

⁷⁸ Βλ. Timmons, σελ. 155

καθολικός νόμος. Όπως αναφέραμε και αλλού δεν μιλάει κάπου για την ευθανασία όμως θα προσπαθήσουμε να βγάλουμε συμπέρασμα και για αυτή την περίπτωση του τέλους της ζωής.

Για να δούμε τι ισχύει θα περάσουμε το παράδειγμα της αυτοκτονίας του Καντ από τα τεστ που ο ίδιος προτείνει. Βάσει της πρώτης διατύπωσης χρησιμοποιούμε τον εξής γνώμονα: από αγάπη για τον εαυτό μου θέτω ως αρχή μου να βάζω τέλος στη ζωή μου αφού αν συνεχίσω να ζω θα βιώσω περισσότερο κακό παρά ευχαρίστηση.

Η γενίκευση αυτού του γνώμονα είναι: ο καθένας από αγάπη για τον εαυτό του θέτει ως αρχή του να βάζει τέλος στη ζωή του αφού αν συνεχίσει να ζει θα βιώσει περισσότερο κακό παρά ευχαρίστηση. (1)

Ο Καντ προκειμένου να ελέγξει την ισχύ και την πειστικότητα αυτού του γνώμονα, όπως και κάθε άλλου, τον περνάει από δύο τεστ, το τεστ της αντίφασης σύλληψης και το τεστ της αντίφασης επιδίωξης. Εφαρμόζοντας το τεστ της αντίφασης σύλληψης διαπιστώνει ότι ο γνώμονας έχει κάποια λογική αντίφαση αφού έρχεται σε αντίθεση με τη φυσική τελεολογία και φυσική λειτουργία η οποία προσιδιάζει να έχουμε αισθήματα τέτοια που να μας κάνουν να επιθυμούμε να συνεχίσουμε τη ζωή και όχι να την τερματίσουμε.⁷⁹ Γιατί μια βούληση που αποφασίζει κάτι τέτοιο θα αντιμάχεται τον ίδιο της τον εαυτό.

Σ' αυτό το σημείο μερικοί επιπλέον υποθετικοί γνώμονες, για να γίνει η σύνδεση μεταξύ αυτοκτονίας και ευθανασίας πιο ξεκάθαρη, είναι απαραίτητοι. Ένας γνώμονας θα μπορούσε να είναι « Χώρισα με τον σύντροφό μου και θέλω να αυτοκτονήσω γιατί η ζωή μου δεν έχει νόημα χωρίς εκείνον». Εάν καθολικεύσουμε αυτό το νόμο και προσπαθήσουμε να τον περάσουμε από τα τεστ θα διαπιστώσουμε, όπως συνέβη και με το

⁷⁹ Βλ. Wood, σελ. 85

γνώμονα που χρησιμοποίησε ο Καντ στο παράδειγμά του, ότι δεν καταφέρνει να περάσει τόσο το τεστ αντίφασης σύλληψης όσο και το τεστ της αντίφασης επιδίωξης. Δεν νοείται κάποιος που χωρίζει, όσο πληγωμένος και αν είναι, να δίνει τέλος στη ζωή του εξαιτίας αυτού, πόσο μάλλον αν σκεφτούμε να το γενικεύσουμε, δηλαδή όποιος χώριζε να αυτοκτονούσε. Η κατάσταση του χωρισμού είναι μια αναστρέψιμη κατάσταση και μια φάση την οποία όλοι οι άνθρωποι βιώνουν κάποια στιγμή στη ζωή τους και στις περισσότερες περιπτώσεις όταν ξεκινούν μια καινούρια σχέση, δεν υφίσταται καν η αυτοκτονία σαν ιδέα στο μυαλό τους. Άρα τα κίνητρά τους ήταν παροδικά και παρορμητικά και δεν πήγαζαν από τον ηθικό νόμο που προστάζει πράξεις κατηγορικές. Ας πάρουμε όμως έναν άνθρωπο ο οποίος πάσχει από Alzheimer και όχι μόνο χάνει το σύντροφό του εξαιτίας της ασθένειας η οποία σιγά-σιγά σε οδηγεί στο θάνατο αλλά πολύ περισσότερο χάνει τον αυτό-προσδιορισμό του, το απαραίτητο συστατικό της ελευθερίας και της ανθρωπότητας. Αυτός ο άνθρωπος χρησιμοποιεί το γνώμονα « θέλω να πεθάνω γιατί πάσχω από μια ανίατη ασθένεια η οποία με οδηγεί προοδευτικά στο να χάσω την ελευθερία μου ιδωμένη υπό το Λόγο και τελικά να πεθάνω μην γνωρίζοντας ούτε καν ποιος είμαι». Μπορεί αυτός ο γνώμονας να μην περνάει το τεστ της αντίφασης σύλληψης, αφού όπως είδαμε και στο παράδειγμα της αυτοκτονίας, το αίσθημα της αυτοσυντήρησης και της διατήρησης στη ζωή είναι αυτό που υπερισχύει, όμως το τεστ της αντίφασης επιδίωξης θεωρώ ότι το περνάει επιτυχώς. Ο αυτό-καθορισμός αυτού του ανθρώπου πλήττεται άμεσα και ανεπανόρθωτα και αποφασίζει συνειδητά να μην συμπράξει στις προϋποθέσεις της ασθένειας αλλά να δώσει το δικό του τέλος στην ασθένεια αυτή, ολοκληρώνοντας την πορεία του ως ελεύθερο ον.

Ας δούμε όμως άλλους δυο γνώμονες. Κάποιος θα μπορούσε να θέλει να αυτοκτονήσει επειδή έχασε τη δουλειά του και το σπίτι του και άρα δεν έχει πια την ασφάλεια και τη σταθερότητα που είχε πρότινος. Ο γνώμονας καθολικευμένος θα ήταν ο εξής: «καθένας που χάνει τη δουλειά και το σπίτι του θα μπορεί να θέλει να αυτοκτονήσει». Εάν γινόταν αυτό, ειδικά εν καιρώ κρίσης όπως τη σημερινή εποχή, θα είχε ελαττωθεί ο πληθυσμός αισθητά. Αυτό βέβαια είναι ένα φαινόμενο που ισχύει όμως δεν είναι ο γενικός κανόνας. Εξετάζοντας αυτό το γνώμονα από ηθικής πλευράς, βάσει των τεστ, σφάλλει παρομοίως με τον παραπάνω που αφορούσε στο σύντροφο γιατί εάν σε αυτόν τον άνθρωπο δινόταν μια δεύτερη ευκαιρία για δουλειά και στέγη δεν θα σκεφτόταν την αυτοκτονία. Άρα το κίνητρό του είναι η ευτυχία που νιώθει, ή μάλλον η δυστυχία, εκείνης της στιγμής. Όμως για τον Καντ δεν είναι η ευτυχία το απροϋπόθετο καλό, αλλά ο καθολικός νόμος και το καθήκον που πηγάζει από το Λόγο. Ας υποθέσουμε τώρα ότι ένας ασθενής ετοιμάζεται να υποβληθεί σε ένα χειρουργείο ρουτίνας και ο ιατρός του τον έχει ενημερώσει πλήρως ότι πρόκειται για κάτι ανώδυνο, γρήγορο και χωρίς επιπλοκές, όμως ο ασθενής ζητάει ευθανασία ακολουθώντας τον εξής γνώμονα: «θα υποβληθώ σε ένα χειρουργείο το οποίο φοβάμαι ότι δεν θα πετύχει». Είναι προφανές ότι ένας τέτοιος γνώμονας δεν είναι δυνατόν να περάσει τα τεστ καθολικευσιμότητας αφού στηρίζεται σε ενδεχόμενα, και όχι σε πραγματικά στοιχεία, τα οποία πηγάζουν από το αίσθημα φόβου του ασθενούς. Ο ασθενής όντας σε σύγχυση και αγωνία δεν δύναται να ζητάει ευθανασία βάσει αυτών των προϋποθέσεων γιατί θέτει ο ίδιος σε κίνδυνο τη ζωή του, χωρίς ουσιαστική αιτία, κάτι που και ηθικώς δεν είναι αποδεκτό. Η έκφραση της ελευθερίας και της αυτονομίας αυτού του ασθενούς δεν παράγεται από το Λόγο αλλά από υποκειμενικά, εμπειρικά κριτήρια που δεν συνάδουν με την ηθικότητα. Αυτό είναι ένα παράδειγμα που διακρίνει τις περιπτώσεις των ασθενών

που ζητούν ευθανασία. Γι' αυτό το λόγο έχουν σημασία οι προϋποθέσεις που ανέφερα σε προηγούμενο κεφάλαιο για το πότε θεωρείται ευθανασία μια πράξη ή όχι. Το ανίατο της ασθένειας και η ελευθερία του ασθενούς να ορίσει ύστερα από ώριμη σκέψη και με δομημένα επιχειρήματα την εναπομείνασα ζωή του είναι που παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ευθανασία.

Θα δώσω ένα ακόμη, τελευταίο, γνώμονα με σκοπό να δείξω γιατί η ευθανασία δεν είναι αυτοκτονία. Ο γνώμονας είναι ο εξής: « θέλω να θέσω τέλος στη ζωή μου γιατί μια ασθένεια με έχει καθηλώσει στο κρεβάτι και είμαι βάρος στους οικείους μου». Ο ασθενής που είναι καθηλωμένος στο κρεβάτι, στερείται τις δυνάμεις του ακόμη και να αυτό-εξυπηρετηθεί, άρα καθίσταται αδύνατον να δώσει τέλος στη ζωή του μόνος του. Το τεστ αντίφασης επιδίωξης θα έκρινε την πράξη αυτή αδύνατη να γίνει καθολικός νόμος, εξαιτίας της ανικανότητας να επιτευχθεί. Στην περίπτωση όμως που τέλος θα δινόταν από το θεράποντα ιατρό, άμεσα ή έμμεσα, ύστερα από απαίτηση του ίδιου του ασθενούς, άρα ευθανασία, το τεστ αντίφασης επιδίωξης θα έκρινε την πράξη αυτή ως εν δυνάμει καθολικό νόμο. Το τεστ της αντίφασης σύλληψης όμως, και πάλι, εν πρώτης θα απέρριπτε το γνώμονα αυτό γιατί βάσει των διατυπώσεων της Κατηγορικής Προστακτικής η ζωή πρέπει να προστατεύεται καθώς και ο φορέας της.

Εδώ όμως εισέρχεται η δική μου ένσταση. Αυτά τα τεστ κρίνουν όλες τις περιπτώσεις με τα ίδια κριτήρια, κάτι που εκ των πραγμάτων δεν ισχύει. Αφού η ευθανασία διακρίνεται από την αυτοκτονία θα πρέπει να μπουν και άλλα κριτήρια όταν εξετάζονται γνώμονες που αφορούν την ασθένεια του ασθενούς τελικού σταδίου, όπως είναι η ποιότητα ζωής. Υπάρχει αυτή τη στιγμή η απαίτηση της ηθικής θεωρίας από τον ασθενή να διατηρήσει μια ζωή που δεν τη βιώνει. Το δρων υποκείμενο δεν

υφίσταται καν σε περιπτώσεις ασθενειών που σε οδηγούν στο θάνατο και που στο ενδιάμεσο στάδιο καθορίζουν τη ζωή του αποκλειστικά. Το δρων υποκείμενο ετεροκαθορίζεται από κάτι που δεν διαθέτει Λόγο, δεν είναι φορέας αυτονομίας και ελευθερίας, άρα ουσιαστικά η διά-δράση ασθενούς- ασθένειας δεν γίνεται επί ίσοις όροις. Ο ασθενής όμως, θέλοντας να εκφράσει την ελευθερία του θέτει τέρμα στη ζωή της ασθένειας με τον έσχατο τρόπο που διαθέτει αφού η θεραπεία έχει αποτύχει να το κάνει.

Όλα τα παραπάνω είναι στενά συνυφασμένα με την έννοια του καθήκοντος. Τα δυο γενικά καθήκοντα που πηγάζουν από την Κατηγορική προστακτική είναι το καθήκον της τελειοποίησης του εαυτού και το καθήκον της προώθησης της ευτυχίας των άλλων.⁸⁰ Βάσει αυτού μπορούμε να πούμε ότι όταν ένας άνθρωπος αποτυγχάνει λόγω της ασθένειας του να τελειοποιήσει τον εαυτό του, χάνει τον αυτοσκοπό του και άρα επιθυμεί να δώσει τέλος σε μια ζωή χωρίς σκοπό. Και από την άλλη όταν ο ασθενής ζητάει από τους συγγενείς ή από τους ιατρούς να δώσουν τέλος σε μια επίπονη ζωή επιτυγχάνεται έτσι το δεύτερο καθήκον που είναι η προώθηση της ευτυχίας των άλλων. Με αυτό μπορεί κάποιος να μου πει ότι παρερμηνεύω τον Καντ όμως θεωρώ ότι είναι πολύ δύσκολο να εφαρμοστεί η θεωρία του σε όλες τις περιπτώσεις ανθρώπων με ασθένειες τελικού σταδίου και αυτό γιατί ο κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και βιώνει την ασθένειά του με διαφορετικό τρόπο. Μπορεί ο όρος ανθρωπότητα να περιλαμβάνει όλα τα έλλογα όντα που χαρακτηρίζονται από ελευθερία όμως ο κάθε άνθρωπος έχει την ατομικότητά του. Δεν μπορούμε λοιπόν, θεωρώ, να χρησιμοποιήσουμε άνευ όρων τη θεωρία της Κατηγορικής προστακτικής για να αξιολογήσουμε την κάθε περίπτωση ασθενούς. Υπάρχουν, αν μη τι άλλο,

⁸⁰ Βλ. Timmons, σελ. 158

και κάποιοι υποκειμενικοί παράγοντες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι χάνει η θεωρία του Καντ την ισχύ της ούτε ότι κατακερματίζεται επειδή δεν έχει αυτή την καθολικότητα για την οποία μιλάει. Η περιπτώσιολογία σίγουρα δεν πιστεύω ότι είναι η σωστή οδός για την εύρεση λύσεων στα τόσο σημαντικά ζητήματα της βιο-ηθικής, όπως είναι η ευθανασία, όμως δεν μπορώ να παραβλέψω και την άσκηση αυτής της ελευθερίας που έχει ο άνθρωπος όταν νιώθει ότι έχει φτάσει στα όρια του και έχει ξεπεράσει τα κριτήρια που θεωρεί ότι η ζωή που ζει αξίζει να βιωθεί. Η τελειοποίηση του εαυτού μας είναι κάτι το οποίο το κάνουμε αυθόρμητα γι' αυτό και ο άνθρωπος δεν εφησυχάζει αλλά συνεχώς ψάχνει τρόπους να καταφέρει και άλλα πράγματα. Ο άνθρωπος τελικού σταδίου με τις τεράστιες δυσκολίες που βιώνει δεν μπορεί ούτε να το σκεφτεί αυτό, ούτε να αξιώσει τελειοποίηση, μιας και οι συνθήκες δεν του το επιτρέπουν άρα η ευθανασία είναι η μόνη λύση για να διατηρήσει τον εαυτό του όσο πιο «τέλειο» γίνεται, παρά να καταλήξει στο κρεβάτι της εντατικής γεμάτος σωληνάκια και μηχανήματα που τον υποστηρίζουν. Όσον αφορά την προώθηση της ευτυχίας των άλλων νομίζω ότι επιτυγχάνεται με δυο τρόπους· όχι μόνο όπως ανέφερα και πριν, ότι δηλαδή με το να υποστεί ευθανασία ένας άνθρωπος που βρίσκεται στο τέλος της ασθένειάς του επιτυγχάνεται η ικανοποίηση των επιθυμιών του, η αποδέσμευση από την ταλαιπωρία του και άρα επέρχεται η ευτυχία, αλλά και από την πλευρά των συγγενών και θα το εξηγήσω αμέσως. Οι συγγενείς του ατόμου που νοσεί ουσιαστικά περνούν σχεδόν το ίδιο δράμα με τον ασθενή αφού βιώνουν καθημερινά την κατάπτωσή του, την απελπισία του, τους πόνους και τη δυσπραγία λόγω της αρρώστιας. Άρα κατά κάποιο τρόπο και η δική τους η ευτυχία θα 'πραγματωθεί' με το θάνατο τους δικού τους ανθρώπου. Πώς το εννοώ αυτό; Όχι φυσικά ότι θα χαρούν ή θα ευχαριστηθούν με αυτό το γεγονός αλλά θα νιώσουν ανακούφιση όταν σκεφτούν ότι ο αγαπημένος τους δεν πονάει, δεν υποφέρει και

εισακούστηκε και η θέληση του. Γιατί όταν πεθαίνει ένας άνθρωπος που έχει μια ασθένεια από φυσικό θάνατο, από την αρρώστια του δηλαδή, λέμε ‘Τουλάχιστον δεν θα υποφέρει πια! Αφού δεν υπήρχε κάτι άλλο να κάνουν οι γιατροί. Θα ηρεμήσουν και οι συγγενείς του που ταλαιπωρήθηκαν!’. Όλο αυτό μπορεί κάποιος να το θεωρήσει απλοϊκό και συνεπειοκρατικό όμως εγώ πιστεύω ότι είναι αυτό που λέει ο Καντ ότι έχουμε μέσα μας τα καθήκοντα τα οποία καθοδηγούνται από το λόγο. Δεν βλέπω σε τι διαφέρει αυτή η περίπτωση ατόμου από κάποιον που έχει την ίδια ασθένεια, δεν υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης και απλά επιθυμεί να μην περιμένει να τον τερματίσει η ασθένειά του αλλά να θέσει ο ίδιος το τέλος. Εξάλλου σ’αυτές τις περιπτώσεις και το οικείο περιβάλλον χρησιμοποιείται απλά και μόνο ως μέσο για την επίτευξη κάποιου σκοπού, που είναι η διατήρηση μιας ζωής που μόνο τυπικά βιώνεται. Οι συγγενείς και οι φίλοι, ως άνθρωποι, θα έπρεπε να αυτοσκοποί όμως ετεροκαθορίζονται από μια κατάσταση την οποία δεν την επέλεξαν, κάτι που δεν είναι ηθικά αποδεκτό. Θεωρώ απαραίτητα να διευκρινίζω διαρκώς και να ξεκαθαρίζω ότι δεν αναφέρομαι στις περιπτώσεις ασθενών που θέλουν να μείνουν στη ζωή παρά την όποια ασθένεια. Υποστηρίζω την ευθανασία μονάχα στις περιπτώσεις εκείνες όπου ασθενής θέλει να πεθάνει και πληροί τις προϋποθέσεις για ευθανασία.

Το ότι ένας άνθρωπος είναι έλλογο ον με αξιοπρέπεια και αυτονομία και φορέας ηθικής δεν απορρίπτει την θέληση του να δώσει τέρμα σε μια ζωή που ουσιαστικά δεν θα μπορεί να κάνει τίποτα από αυτά, δηλαδή να είναι αξιοπρεπής, αυτόνομος και φορέας ηθικών πράξεων. Άρα η ευθανασία είναι συμβατή με την ανθρωπινή ιδιότητα. Άλλωστε ο πάσχων άνθρωπος δεν στρέφεται ενάντια στη ζωή γενικά αλλά, πολύ συγκεκριμένα, στην ασθένειά του. Δεν είναι η ζωή του που

θέλει να τερματίσει αλλά την ασθένεια που τον έχει καταστήσει ανήμπορο να ζει. Όπως είδαμε βασική συνιστώσα της ανθρώπινης ιδιότητας είναι η αυτό-κατανόηση, που δεν νοείται να μην είναι ελεύθερος ο άνθρωπος, γιατί αλλιώς δεν έχει νόημα η ζωή και η πράξη του. Η τερματική ασθένεια, όταν δεν είναι ιάσιμη, προσβάλλει αυτή την αυτό-κατανόηση και άρα την έλλογη φύση του ανθρώπου που γεννάει την ελευθερία και έτσι η ευθανασία ως απόφαση τερματισμού της ασθένειας θα μπορούσε να ιδωθεί ως η τελευταία πράξη ελευθερίας. Προσωπικά αντιτίθεμαι κυρίως στις περιπτώσεις ασθενών που δεν υπάρχει καμιά περίπτωση βελτίωσης και άρα παύει να είναι το δρων υποκείμενο για το οποίο μιλάει ο Καντ, παύει δηλαδή να κυνηγάει έλλογα τις επιθυμίες του με αυτονομία, αυτό-κυριαρχία και ανεξαρτησία.⁸¹ Για να καταστήσω σαφές το παραπάνω θα δανειστώ ένα-δυο από τα πολλά παραδείγματα ασθενών που περιγράφονται στο βιβλίο του Dworkin *Η Επικράτεια της Ζωής*. Θα ξεκινήσω με την ασθενή Nancy B., 25 ετών η οποία έπασχε από μια σπάνια νευρολογική ασθένεια, γνωστή ως σύνδρομο Guillain- Barre, εξαιτίας της οποίας είχε μείνει παράλυτη από το λαιμό και κάτω και η απαίτησή της από το δικαστήριο ήταν να διακοπεί η λειτουργία του αναπνευστήρα και να πεθάνει, παρά την ενημέρωση του ιατρού της ότι θα μπορούσε να ζήσει με την υποστήριξη του αναπνευστήρα πολλά χρόνια.⁸² Το επιχείρημά της ήταν ότι μόνο που της απέμεινε να κάνει είναι να βλέπει τηλεόραση ή να κοιτάει τους τοίχους. Μια διαφορετική περίπτωση ασθενούς είναι και εκείνη της Nancy Cruzan, της οποίας, μετά από κάποιο ατύχημα, είχε καταστραφεί ο εγκεφαλικός φλοιός από την έλλειψη οξυγόνου και είχε περιέλθει σε μόνιμη φυτική κατάσταση.⁸³ Χρησιμοποίησα αυτά τα δυο παραδείγματα γιατί περιγράφουν ακριβώς τις δυο περιπτώσεις τις οποίες

⁸¹ Βλ. O'Neil, σελ. 66

⁸² Βλ. Dworkin, σελ. 266

⁸³ Βλ. Dworkin, σελ. 261

έχω στο μυαλό όταν διατείνομαι υπέρ της ευθανασίας. Στην πρώτη περίπτωση η ασθενής ναι μεν ζει, αλλά δεν ‘βιώνει’ τη ζωή της. Ακολουθώντας την επιχειρηματολογία του Καντ, θα έπρεπε αυτή η κοπέλα να ρωτήσει το εξής: « μπορώ να θέλω ο υποκειμενικός μου γνώμονας, δηλαδή να θέλω να πεθάνω ούσα παράλυτη, να γίνει καθολικός νόμος;». Αν η απάντηση είναι ναι, τότε όσοι βρίσκονται στη θέση της θα μπορούν να το πράττουν αυτό, κάτι που συγκρούεται με το νόμο της αυτοσυντήρησης και με την ανθρωπότητα ως αυτοσκοπός, σύμφωνα με τον Καντ. Ακόμη και στη δεύτερη περίπτωση, όπου η ασθενής δεν είναι σε θέση να εκφράσει άποψη, αλλά οι συγγενείς της μετά από επτά χρόνια σε αυτήν την μη- αναστρέψιμη κατάσταση επιθυμούν να την ‘αφήσουν να φύγει’, κάνοντας την ίδια ερώτηση πάλι εάν η απάντηση είναι θετική συγκρούεται με την αυτοσυντήρηση και έννοια του αυτοσκοπού. Πώς μπορεί όμως η βούληση να επιλέξει ελεύθερα τις πράξεις, όταν την κυριεύει ο πόνος ή η απελπισία ή η έλλειψη συνειδητότητας ή η κατάθλιψη; Πώς μπορούν οι αρχές να είναι τόσο καθολικές; Δεν υπονοώ, φυσικά σε καμιά περίπτωση ότι οι αρχές είναι μόνο για τις καλές στιγμές, αντιθέτως οι αρχές χρειάζονται για τις δύσκολες, όμως ίσως να χρειάζονται κάποια αναθεώρηση ή έστω μια επέκτασή τους για να συμπεριλαμβάνουν και περιπτώσεις όπως τις παραπάνω. Συμφωνώ βέβαια με τον Καντ ότι η ευτυχία δεν είναι το απροϋπόθετο καλό και συμμαρρίζω την σταθερότητα του στον Καθολικό νόμο χωρίς περιθώρια εξαιρέσεων ανά περίπτωση γιατί έτσι εξασφαλίζεται μια κοινή πορεία πλεύσης όπου προστατεύεται η ανθρωπότητα, ο απόλυτος αυτοσκοπός, από τις απερίσκεπτες και παρορμητικές αποφάσεις των ανθρώπων. Καταλαβαίνω επίσης και το πώς ο άνθρωπος μετατρέπεται σε απλό μέσο επίτευξης σκοπών που εξασφαλίζουν μια υποφερτή κατάσταση. Δέχομαι απόλυτα και το επιχείρημα ότι ο κάθε σκοπός παύει να είναι σκοπός άπαξ και

καταστραφεί ο φορέας του, δηλαδή ο άνθρωπος. Σε καμιά περίπτωση λοιπόν δεν θέλω να ακυρώσω ή να διαστρεβλώσω τη θεωρία του Καντ, όμως πιστεύω ότι η ευθανασία μπορεί να είναι συμβατή με την ανθρώπινη ιδιότητα ακόμη και κάτω από τα πλαίσια του τι θεωρεί ο Καντ ότι είναι ο άνθρωπος. Τα χαρακτηριστικά του Λόγου, της αυτονομίας, της αξιοπρέπειας, των αυτοσκοπών δεν ακυρώνουν κατά τη γνώμη μου την πρακτική της ευθανασίας σε ορισμένες περιπτώσεις όπου όντως είναι η τελευταία λύση για να διατηρήσει ο άνθρωπος αυτά τα χαρακτηριστικά όσο ακόμη αναπνέει. Ειδικά στην περίπτωση της εικοσιπεντάχρονης ασθενούς η οποία έχει πλήρη συνείδηση είναι απόλυτα κατανοητό, από την προσωπική μου σκοπιά, το αίτημα για ευθανασία. Όπως θα δούμε και στο κεφάλαιο του Dworkin τα συμφέροντα του ασθενούς παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο και δεν πρέπει να τα παραβλέπουμε. Ο Καντ, προκειμένου να δομήσει μια στέρεα θεωρία, έχει παραβλέψει την ατομικότητα. Τώρα αν θα γίνει η ευθανασία με ενεργητικό ή παθητικό τρόπο είναι άλλο ζήτημα, λόγω των αμφιβολιών για την κατάχρηση εξουσίας, ιατρών ή συγγενών, ή την παραβίαση θεμελιωδών αξιών όπως η αυτονομία.

Η παθητική ευθανασία, κατ'εμέ σίγουρα δεν έρχεται σε σύγκρουση με την ανθρώπινη ιδιότητα, μιας και ο γιατρός δεν δρα πάνω στον ασθενή αλλά ο ασθενής 'φεύγει' από την ίδια του την ασθένεια. Εάν δηλαδή δεν υπήρχε η υποστήριξη θα είχε ήδη φύγει απ'τη ζωή. Ενώ η ενεργητική ευθανασία, είναι λιγάκι πιο δύσκολο να πούμε εάν είναι συμβατή ή όχι. Σύμφωνα με αυτά που προανέφερα και η ενεργητική ευθανασία είναι για μένα αποδεκτή, υπό προϋποθέσεις βέβαια. Η πρώτη και βασικότερη είναι να υπάρχει η έγγραφη επιβεβαίωση ότι ο ασθενής δεν έχει περιθώρια βελτίωσης και ότι η ζωή που πρόκειται να ζήσει θα έχει αυτές τις συνέπειες. Δεύτερον, η βούληση του ιατρού να μην

καθορίζεται από προσωπικές εμπάθειες προς τον ασθενή του και τρίτον, ο ασθενής να είναι πλήρως ενημερωμένος για όλες τις πτυχές της ασθένειάς του, της ζωής που θα βιώσει με αυτή την ασθένεια και της έγγραφης απόφασής του, εφόσον είναι σε θέση να το εκφράσει, για το τι θέλει να γίνει από δω και στο εξής. Δεν θέλω να είμαι απόλυτη όσον αφορά στην ενεργητική ευθανασία γιατί είναι πολλά τα προβλήματα που μπορούν να προκύψουν, όμως αυτό για το οποίο μπορώ να εκφράσω άποψη είναι ότι δεν βλέπω γιατί να έρχεται σε αντίθεση με το σεβασμό προς την ανθρώπινη ιδιότητα. Ακόμη και από την πλευρά του ιατρού, δεν θεωρώ ότι χρησιμοποιείται σαν μέσο για την επίτευξη του σκοπού του ασθενούς. Θεωρώ ότι ο ιατρός προάγει την ευτυχία του άλλου, ο οποίος με την κατάσταση που βιώνει δεν είναι πια ευτυχισμένος αφού δεν μπορεί να πράξει αυτόνομα. Ξανά-θυμίζω ότι είμαι υπέρ της θεωρίας του Καντ για το σεβασμό της ανθρωπότητας και πρεσβεύω την αρχή της μη-βλάβης, όμως μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις θεωρώ ότι δεν πρέπει να εμμένουμε σε τόσο συμπαγείς απόψεις και θεωρίες αλλά να κρίνουμε κατά περίπτωση. Αν σκεφτούμε βάσει του Λόγου, που όπως διατεινόμαστε κατέχουμε, ένας άνθρωπος που νοσεί από μια ασθένεια η οποία καθημερινά τον οδηγεί στο θάνατο ή, αν όχι κυριολεκτικά στο θάνατο, όμως μεταφορικά έχει 'θανατώσει' το βίο του, θα διαπιστώσουμε ότι αυτό ο άνθρωπος το μόνο που επιθυμεί είναι ο σεβασμός και η αξιοπρέπεια, ασχέτως εάν ζητάει ευθανασία ή όχι. Αυτός που δεν ζητάει ευθανασία και επιθυμεί να εξακολουθεί να ζει, παρά τις επιπτώσεις από την ασθένειά του, ή οι συγγενείς κάποιου ατόμου που βρίσκεται σε φυτική κατάσταση παρομοίως δεν επιθυμούν την ευθανασία του αγαπημένου τους προσώπου πρέπει να γίνεται σεβαστή η άποψη αυτή, ειδικά μιας και, έχοντας ως οδηγό τη θεωρία του Καντ, προασπιζόμαστε τη διατήρηση της ζωής και την προστασία της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού. Εξίσου, όμως, σεβαστός πρέπει να

γίνεται και ο αντίποδας. Για εκείνον, δηλαδή, που επιμόνως επιθυμεί την ευθανασία, ύστερα από λογική και εκτεταμένη σκέψη, και όχι βάσει παρορμητικών συλλογισμών, πρέπει να δείξουμε σεβασμό στην ανθρώπινη ιδιότητά του και εξίσου να αποδεχτούμε την εκπεφρασμένη ελευθερία του, αφού όπως περιέγραψα παραπάνω, η ευθανασία δεν αντιβαίνει στην έννοια της ανθρωπότητας ως αυτοσκοπού, αλλά προάγει, σε αδιέξοδες καταστάσεις, την αυτονομία, την αξιοπρέπεια και την αυτόνομοθεσία, για τις οποίες μιλάει ο Καντ.

3.2 Ronald Dworkin

Το έργο *Life's Dominion* (*Η επικράτεια της ζωής*) αποτελεί ένα σπουδαίο κείμενο το οποίο πραγματεύεται, εκτός των άλλων, και το ζήτημα που με απασχολεί σ' αυτήν την εργασία. Ο Dworkin καταπιάνεται με την ευθανασία, όχι επιφανειακά, αλλά ουσιαστικά και βαθιά προσπαθώντας να μας δώσει τις βαθύτερες αξίες του ανθρώπου και κατ' επέκταση τους λόγους που κάποιος είναι υπέρ ή κατά. Μιλάει αρκετά διεξοδικά για την ανθρώπινη ιδιότητα, αναφερόμενος σε έννοιες που έχουμε ήδη αναλύσει σε όλη την εργασία, όπως την αυτονομία, την αξιοπρέπεια και την αγαθοπραξία, και ασχολείται με την ανθρώπινη ζωή στο σύνολό της λέγοντας ότι έχει εγγενή αξία, γι' αυτό και πάνω σ' αυτή την ιδιότητα στηρίζονται και οι συγκρούσεις των διαφωνούντων.

Ο Dworkin απ' την αρχή αφήνει να διαφανεί η κεντρική ιδέα της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής πάνω στην οποία θα στηρίξει όλη τη σκέψη του, όπως επίσης και ότι το ζήτημα του θανάτου είναι ένα ουσιαστικό θρησκευτικό ζήτημα που στηρίζεται στην ιερότητα της ζωής και ως εκ τούτου οι επιλογές μας οφείλουν να την σέβονται και να μην την ευτελίζουν. Ας ξεκινήσουμε όμως από την αρχή το συλλογισμό του

Dworkin ο οποίος προβαίνει σε μια διάκριση της αντίρρησης που υπάρχει σε τέτοια ζητήματα. Η αντίρρηση είναι είτε παράγωγη, δηλαδή προκύπτει εξαιτίας της παραβίασης του δικαιώματος να μη-θανατωθεί κάποιος το οποίο απορρέει από δικαιώματα και συμφέροντα, είτε είναι αυτοτελής, δηλαδή προκύπτει απ'την προσβολή της εγγενούς αξίας άρα δεν απορρέει από δικαιώματα και συμφέροντα.⁸⁴ Ο Dworkin όπως θα δούμε πιστεύει ότι οι αντιρρήσεις που υπάρχουν ως προς την ευθανασία πηγάζουν από τη δεύτερη κατηγορία.

Ξαναγυρίζοντας τώρα στον άνθρωπο, πρόκειται για ένα ον που νιώθει πόνο, αισθάνεται, έχει δικαιώματα και συμφέροντα να απολαμβάνει ή όχι, να ελπίζει, να υποφέρει και γενικά να συνθέτει πολλές ικανότητες. Τα ζητήματα που απασχολούν τον Dworkin στο βιβλίο του περί ευθανασίας είναι δυο: το πώς θα σεβαστούμε την αυτονομία, το συμφέρον και την εγγενή αξία της ζωής αλλά και το αναδρομικό νόημα του θανάτου, για το πώς το έσχατο στάδιο της ζωής θίγει το όλο περιεχόμενο του βίου.⁸⁵ Όταν ακούμε για πρόωρο θάνατο τον θεωρούμε καθ'εαυτό κακό και λυπηρό. Τι εννοούμε όμως όταν λέμε ότι κάτι έχει εγγενή αξία; Εννοούμε αυτό που είναι πολύτιμο και έχει αξία ανεξάρτητη από ότι τυχαίνει να απολαμβάνουμε, να επιθυμούμε ή να αποτελεί αγαθό για εμάς.⁸⁶ Η ανθρώπινη ζωή έχει τριών ειδών αξίες: την εργαλειακή(εάν υπηρετεί συμφέροντα άλλων), την υποκειμενική ή προσωπική(όταν την αξιολογούμε έναντι του ίδιου δηλαδή κατά πόσο εμείς οι ίδιοι επιθυμούμε να ζήσουμε ή αν αποτελεί αγαθό η διατήρησή μας στη ζωή) και την εγγενή αξία(η οποία προστάζει ότι σε κάθε ανθρώπινο ον πρέπει σεβασμός, τιμή και προστασία επειδή είναι θαυμαστό καθ'εαυτό).⁸⁷ Ακολουθεί ακόμη μια διάκριση, επίσης

⁸⁴ Βλ. Dworkin, σελ. 38

⁸⁵ Βλ. Dworkin, σελ. 58-59

⁸⁶ Βλ. Dworkin, σελ. 115

⁸⁷ Βλ. Dworkin, σελ. 120

σημαντική για την επιχειρηματολογία του Dworkin. Ξεχωρίζει τα εγγενώς πολύτιμα πράγματα σε δυο κατηγορίες- τα αυξητικώς πολύτιμα και τις ιερές ή απαραβίαστες αξίες. Η ανθρώπινη ζωή κατατάσσεται στη δεύτερη κατηγορία, και όχι ως αυξητικώς πολύτιμη. Πως κατέστη ιερή η ζωή; Δυο διεργασίες υπάρχουν· η μια αφορά στη σημασιοδότηση(στη σημασία που δίνουμε εμείς στη ζωή) και η άλλη στη διαδρομή του βίου, στον τρόπο που προήλθε.⁸⁸ Προσδίδουμε αξία στο εγχείρημα ή τη σύλληψη που έχουμε για κάτι χωρίς να μας ενδιαφέρουν τόσο τα αποτελέσματα. Αυτή είναι και η ουσία του ιερού. Κάθε ανθρώπινη ζωή είναι απαραβίαστη, είναι μια ιδέα που έχει τις ρίζες της σε δυο θεμελιώσεις, τη φυσική(πως προέκυψε ο άνθρωπος εκ φύσεως) και την ανθρώπινη(όλες οι καταβολές του προερχόμενες από την οικογένεια, το περιβάλλον). Αυτές οι δυο θεμελιώσεις διαμορφώνουν την διαδρομή μιας φυσιολογικής ζωής και προσδίδουν δημιουργικές επενδύσεις πάνω στο άτομο πράγμα που σημαίνει ότι προσμένουμε ότι θα τις εκπληρώσει αυτές τις επενδύσεις ο εκάστοτε άνθρωπος. Αυτή η πορεία όμως διασπαθίζεται από ένα πρόωρο θάνατο και ακυρώνονται οι επενδύσεις τόσο οι φυσικές όσο και οι ανθρώπινες. Αυτό είναι που κάνει τη διακοπή της ζωής τραγικότερη, εξαιτίας αυτού που έχει ήδη συντελεσθεί στο παρελθόν, δηλαδή το ότι έχουν τεθεί επενδύσεις οι οποίες ματαιώνονται. Ωστόσο ο βαθμός αυτού του κακού εξαρτάται από το στάδιο της ζωής στο οποίο συμβαίνει διότι η ματαίωση είναι βαρύτερη αν λαμβάνει χώρα ύστερα παρά πριν από το σημείο που το πρόσωπο έχει πραγματοποιήσει σημαντικές προσωπικές επενδύσεις στο βίο του και σχετικά ελαφρύτερη, αν επέρχεται αφ'ότου οι οποιεσδήποτε επενδύσεις έχουν ουσιαστικά εκπληρωθεί.⁸⁹

⁸⁸ Βλ. Dworkin, σελ. 122

⁸⁹ Βλ. Dworkin, σελ. 140

Ο Dworkin διακρίνει τρεις περιπτώσεις όπου τα άτομα καλούνται να επιλέξουν τον θάνατο τους ή το θάνατο κάποιου άλλου. Η πρώτη περίπτωση είναι όταν ο ασθενής έχει ακέραιες τις νοητικές του ικανότητες και επιζητά το θάνατο είτε έμμεσα είτε άμεσα και σε πολλές περιπτώσεις έχει την ικανότητα- δύναμη να το διαπράξει μόνος του πατώντας ένα κουμπί που θα χορηγήσει μια θανατηφόρο ουσία.⁹⁰ Η επόμενη περίπτωση έχει να κάνει με τους ασθενείς που έχουν χάσει τις αισθήσεις τους και πρέπει κάποιος άλλος να αποφασίσει εάν θα διατηρηθούν στη ζωή ή όχι. Αυτές οι καταστάσεις είναι το κώμα ή η διαρκής κατάσταση φυτού στην οποία τα ανώτερα κέντρα του εγκεφάλου είναι οριστικά κατεστραμμένα άρα δεν θα επανέλθουν σε κατάσταση συναισθήσεως.⁹¹ Οι ασθενείς , πολλές φορές, πριν πέσουν σε κώμα, έχουν ζητήσει να μην τους ανανήψουν είτε με τις διαθήκες ζωής είτε με έκκληση προς τους γιατρούς. Ισχύει βέβαια και το αντίθετο. Οι άνθρωποι που βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση χρήζουν συνεχούς περιποίησης και φροντίδας αλλά και μετακίνησης(κάτι που δεν είναι εύκολο) και αν τους παρέχεται μέσω ορού τροφή και νερό μπορούν να ζήσουν επ'άοριστον. Οι συγγενείς ειδικά το πρώτο διάστημα έρχονται και τους επισκέπτονται, τους μιλάνε και γενικά τους φέρονται σαν ήταν στην κανονική ζωή, όμως έρχεται η στιγμή που αποφασίζουν να σταματήσει η παροχή του ορού. Σ'αυτό συντελεί και το αληθές συμφέρον του ασθενούς να ζήσει ή να πεθάνει. Η τρίτη και τελευταία περίπτωση αφορά εκείνους τους ανθρώπους οι οποίοι έχουν απώλεια μνήμης και αίσθησης να συνεχίσουν την πορεία τους προβάλλοντας τον πραγματικό εαυτό τους.⁹² Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα τα άτομα είναι ανίκανα να ανταποκριθούν στις ανάγκες ή λειτουργίες τους.

⁹⁰ Βλ. Dworkin, σελ. 265-270

⁹¹ Βλ. Dworkin, σελ. 270

⁹² Βλ. Dworkin, σελ. 274

Με βάση τα παραπάνω προκύπτουν τρία ηθικά ζητήματα, τα οποία τα είδαμε τόσο στο κεφάλαιο με τις βιοηθικές αρχές όσο και στο κεφάλαιο όπου ανέλυσα τη θεωρία του Καντ. Έχει σημασία όμως να τα δούμε και στο παρόν κεφάλαιο γιατί έτσι αποδεικνύεται η σπουδαιότητά τους. Η πολύ-ειπωμένη αυτονομία δεν θα μπορούσε να λείπει ούτε από τη θεώρηση του Dworkin, ο οποίος την ορίζει ως το δικαίωμα να λαμβάνει ο ασθενής τις θεμελιώδεις αποφάσεις που τον αφορούν(με την προϋπόθεση να μην είναι παράλογες).⁹³ Πολλές φορές βέβαια οι ασθενείς έχουν ενοχές λόγω της κατάστασης τους και είναι ευάλωτοι σε πιέσεις που ίσως τους οδηγούν στο να αποφασίσουν να μην συνεχίσουν να ζουν. Γι' αυτό λοιπόν για να είναι ένας νόμος παραδεκτός όσον αφορά στη νομιμοποίηση της ευθανασίας για τους διανοητικά ικανούς, δεν θα πρέπει να επιτρέπει την θανάτωση αν το αίτημα του ασθενούς δεν είναι σαφές. Ακόμη και όταν ο ασθενής δεν είναι σε θέση να αποφασίσει επικαλούνται οι συγγενείς την προσωπικότητα του ασθενούς νοούμενης ως όλου προκειμένου να δείξουν ότι πρέπει ή όχι να συνεχιστεί η υποστήριξη της ζωής του. Αυτές οι επικλήσεις χρησιμεύουν ως ενδείξεις των επιλογών στις οποίες θα προέβαιναν οι ίδιοι οι ασθενείς και κατ' αυτόν τον τρόπο αποσκοπούμε στην προστασία της αυτονομίας τους.⁹⁴ Οι παραπάνω επικλήσεις όμως, θεωρούμενες από μια άλλη οπτική, θα μπορούσαν να νοηθούν και ως επιχειρήματα που αφορούν στο αληθές συμφέρον του ασθενούς, δηλαδή στο δεύτερο ηθικό ζήτημα που απασχολεί τον Dworkin. Τι είναι καλύτερο λοιπόν, η συνέχιση της ζωής ή ο θάνατος; Στην περίπτωση αυτή επικαλούμαστε την ιδέα ότι είναι καλύτερο να διάγει κάποιος ένα βίο που να συνυφαίνεται με ένα σκοπό ακόμη και αν κάτι τέτοιο προϋποθέτει το θάνατο.⁹⁵ Το τρίτο ηθικό ζήτημα αφορά στην ιερότητα ή αλλιώς στην εγγενή αξία της ζωής η

⁹³ Βλ. Dworkin, σελ. 275

⁹⁴ Βλ. Dworkin, σελ. 277

⁹⁵ Βλ. Dworkin, σελ. 277

οποία αντιδιαστέλλεται από την προσωπική αξία της για τους ασθενείς δίνοντας μια εξήγηση γιατί κάποιοι πιστεύουν ότι θα πρέπει να απορρίπτεται η ευθανασία ως ανεπίτρεπτη σε όλες ανεξαιρέτως τις περιστάσεις. Οι υποστηρικτές αυτής της ιδέας θεωρούν ότι ο ασθενής θα πρέπει να υπομένει κάθε πόνο ή , αν βρίσκεται σε κατάσταση αναισθησίας, να του παρέχεται κάθε φροντίδα μέχρι να επέλθει ο φυσικός θάνατος και να μην τερματίζεται η ζωή με ανθρώπινη απόφαση επειδή κάτι τέτοιο εναντιώνεται στην έμφυτη αξία της.⁹⁶ Ο θάνατος είναι το τέλος των πάντων γι' αυτό είναι τόσο σημαντικό να διατηρούμε την αξιοπρέπειά μας μέχρι αυτό το σημείο γιατί έτσι κάνουμε αισθητή την ανάγκη μας να μείνουμε πιστοί στον τρόπο που θα θέλαμε να είχαμε ζήσει. Όταν αναρωτιόμαστε τι θα ήταν καλύτερο για τον τάδε, ανησυχούμε για τον αντίκτυπο που θα έχει αυτό το τελευταίο στάδιο της ζωής του στο περιεχόμενο του βίου του ως όλου.⁹⁷ Μετά από όλα αυτά ο Dworkin θα κάνει ακόμη μια διάκριση, η οποία θα αφορά το ευ ζην. Το ευ ζην αποτελείται από απολαύσεις και κριτικά συμφέροντα. Οι μεν απολαύσεις καλύπτουν απλώς τα βιωματικά μας συμφέροντα, αφού η αξία τους κρίνεται μόνο από την ευχαρίστηση που μας προσφέρουν ως εμπειρίες και είναι υποκειμενικές.⁹⁸ Άλλες απολαύσεις θεωρώ εγώ ευχάριστες και άλλες κάποιος άλλο. Τα κριτικά συμφέροντα απ' την άλλη, αφορούν συμφέροντα που όντως με την ικανοποίησή τους καθίσταται καλύτερη η ζωή μας. Αναπαριστούν κριτικές αξιολογήσεις που συμβάλλουν στον αγαθό βίο μου.⁹⁹ Με την παραπάνω διάκριση γίνονται κατανοητές πολλές πεποιθήσεις μας ως προς το πώς πρέπει να αντιμετωπίζονται τα άτομα. Ακόμη, στενά συνδεδεμένη έννοια με την αξιοπρέπεια που αναφέραμε, είναι η ακεραιότητα η οποία προκύπτει από

⁹⁶ Βλ. Dworkin, σελ. 281

⁹⁷ Βλ. Dworkin, σελ. 287

⁹⁸ Βλ. Dworkin, σελ. 289

⁹⁹ Βλ. Dworkin, σελ. 290

τις συνεκτικές επιλογές που κάνουν οι άνθρωποι και επιλέγουν για να διαρθρώσουν το βίο τους. Προϋπόθεση της ακεραιότητας όμως είναι να έχει κάποιος ουσιαστικές πεποιθήσεις από τις οποίες δεν θα πρέπει να παρεκκλίνει γιατί αλλιώς υστερεί και σε αυτοσεβασμό.¹⁰⁰ Για να είναι ένας βίος ορθός πρέπει να περάσει την αξιολόγηση της ακεραιότητας. Ο βίος που εκφράζει στέρεες πεποιθήσεις και δεσμεύσεις αλλά και αντανakλά επενδύσεις αποτελεί ήδη ένα είδους βίο στον οποίο μπορεί να πραγματοποιηθεί η ακεραιότητα και άρα να είναι αγαθός.¹⁰¹

Γιατί όμως έχει τόση σημασία ο τρόπος που θα πεθάνουμε στο να κρίνουμε τον όλο βίο μας; Πρώτον γιατί ο θάνατος αποτελεί το έσχατο όριο της ζωής καθώς και γιατί κάθε τμήμα της ζωής, ακόμη και το τελευταίο, είναι σημαντικό και δεύτερον, διότι ο θάνατος είναι ένα γεγονός μοναδικό. Ένας άνθρωπος, πριν βυθιστεί σε κώμα, μπορεί να είχε σκεφτεί πόσο μάταιη είναι όλη αυτή η ιατρική φροντίδα ακόμη και προσβλητική καθ'εαυτήν ως προς την αξιοπρέπεια. Άλλοι πάλι δίνουν τόση σημασία γιατί η όλη εικόνα και κατάσταση που βιώνουν είναι αναντίστοιχη προς την εικόνα- αντίληψη του εαυτού τους με τον έως τώρα βίο τους. Για άλλους η ζωή έχει αξία επειδή τους επιτρέπει να πράττουν και να αισθάνονται. Πολλές περιπτώσεις ακόμα θα μπορούσαμε να πούμε για τον τι σκέφτονται ή τι αισθάνονται οι άνθρωποι γύρω από το ζήτημα του τελικού βήματος πριν το θάνατο. Το αν συνάδει προς το αληθές συμφέρον κάποιου να ολοκληρώνεται ο βίος του με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εξαρτάται από το τι και το κατά πόσο τον καθιστά ιδιαίτερο ως προς τη μορφή και το χαρακτήρα της ζωής του και ως προς τη δική του αντίληψη της ακεραιότητας και των κριτικών συμφερόντων.¹⁰² Κατά τούτο καμιά συλλογική απόφαση δεν είναι

¹⁰⁰ Βλ. Dworkin, σελ. 295

¹⁰¹ Βλ. Dworkin, σελ. 296

¹⁰² Βλ. Dworkin, σελ. 305

δυναμικά ικανή να εξαγγείλει ότι θα μπορέσει να υπηρετήσει, να σεβαστεί και να ικανοποιήσει όλους ανεξαιρέτως. Άρα βάσει της αγαθοπραξίας και της αυτονομίας, σύμφωνα με τον Dworkin, δεν θα πρέπει το κράτος να επιβάλει ομοιόμορφη άποψη, ούτε να εναποθέτει στους συγγενείς τη λήψη απόφασης.¹⁰³

Επιστρέφοντας στην ιερότητα της ζωής, λέγαμε ότι όποιος πιστεύει σε αυτή πιστεύει στην εγγενή αξία της ζωής και λόγω αυτής της αξίας είναι σημαντικό να ευοδωθούν όλες οι επενδύσεις, και όχι να ματαιωθούν. Δεν πρέπει να ξεχνάμε όμως τις πεποιθήσεις που έχει ο καθένας για τα κριτικά του συμφέροντα τα οποία συνθέτουν το φάσμα των απόψεων μας ως προς τι σημαίνει να πραγματωθεί η ζωή μας. Αυτές οι πεποιθήσεις δύνανται να αποτελέσουν τις ιδιαίτερες περιπτώσεις(εξαιρέσεις) των γενικών δεσμεύσεων(κανόνων) στην ιερότητα της ζωής.¹⁰⁴ Ο άνθρωπος είναι ένα ον που έχει πόθο να συμβάλει στη ζωή του όχι απλώς να την απολαύσει. Την αντιμετωπίζει ως κάτι ιερό προς το οποίο φέρει ο ίδιος την ευθύνη, ως κάτι που ο ίδιος οφείλει να μην εκμηδενίσει. Όταν μιλήσαμε παραπάνω για αυτονομία αυτό ακριβώς είναι που εννοούσαμε, να έχει την ικανότητα ο καθένας να εκφράζει τον χαρακτήρα του κατά την πορεία του βίου. Αυτονομία σημαίνει αυτοπραγμάτωση. Επιτρέπει στον καθένα να αναλαμβάνει την ευθύνη να διαμορφώσει τη ζωή του, σε όλα της τα στάδια, σύμφωνα με τη δική του προσωπικότητα και τις δικές του αξίες. Στην ίδια βάση στηρίζεται και η αγαθοπραξία, η οποία προστάζει να παίρνονται τέτοιες αποφάσεις που να αποβλέπουν στα αληθινά συμφέροντα των ασθενών που δεν μπορούν μόνοι τους να προστατεύσουν το προσωπικό τους συμφέρον. Ο επόμενος κρίκος της αλυσίδας αυτής είναι η αξιοπρέπεια, το να μην υφίστασαι εξευτελισμό. Ο εξευτελισμός είναι μια έννοια η

¹⁰³ Βλ. Dworkin, σελ. 306

¹⁰⁴ Βλ. Dworkin, σελ. 309

οποία αντίκειται στα βιωματικά μας συμφέροντα και που καταλήγει στην απώλεια αυτοσεβασμού, στην έλλειψη αυτό-εκτίμησης και στην απέχθεια προς τον εαυτό μας.¹⁰⁵ Στην περίπτωση ας πούμε ενός ανοϊκού ατόμου είναι δύσκολο να αναγνωριστεί η αξιοπρέπεια με την βιωματική αντίληψη. Τα κριτικά συμφέροντα όμως τα οποία είναι συνυφασμένα με τις πεποιθήσεις μας ως προς την εγγενή αξία καταστούν κάθε άτομο να έχει το δικαίωμα στην αξιοπρεπή αντιμετώπιση. Αυτό σημαίνει να αναγνωρίζουν όλοι οι άλλοι τα κριτικά συμφέροντα του ανοϊκού προσώπου. Να αναγνωρίζουν ότι εξαιτίας του είδους του(ανθρώπινη ιδιότητα) και της ηθικής θέσης του(αξιοπρέπεια) αποκτά εγγενή αξία και αντικειμενική σημασία η πορεία του βίου του.¹⁰⁶ Εδώ θα μπορούσε να μπει και μια ερμηνεία της Καντιανής αρχής « ποτέ ως απλό μέσο». Αυτή η αρχή δεν επιτάσσει να μην προκαλούμε ποτέ βλάβη σε κάποιον προς όφελος των υπολοίπων αλλά μάλλον ότι κανένας δεν επιτρέπεται να αντιμετωπίζεται με τέτοιο τρόπο που να αντίκειται προς την ειδοποιό σπουδαιότητα της ζωής του.¹⁰⁷ Μπορεί η αξιοπρέπεια κατά μια έννοια να αποτελεί ζήτημα συνηθειών ανάλογα με την κοινωνία προκειμένου να χαραχτούν τα όρια εξευτελισμού όμως σίγουρα η σπουδαιότητα της ζωής δεν αποτελεί ζήτημα συνήθειας ή κοινωνικών συμβάσεων. Σύμφωνα με τα παραπάνω ακόμη και το ανοϊκό άτομο αποτελεί πρόσωπο και όλη η αξία της ζωής του εξακολουθεί να είναι εγγενώς σημαντική.¹⁰⁸ Η ανθρώπινη ζωή έχει εγγενή αξία και προσωπική σημασία για κάθε ανθρώπινο όν.

Συνολικά, είδαμε ότι η αξία που μας ενώνει ως ανθρώπινα όντα είναι η ιερότητα κάθε σταδίου της ζωής. Το ζην για τους περισσότερους είναι η ιερή ευθύνη να κάνουν κάτι που αξίζει στη ζωή τους, κάτι

¹⁰⁵ Βλ. Dworkin, σελ. 333

¹⁰⁶ Βλ. Dworkin, σελ. 336

¹⁰⁷ Βλ. Dworkin, σελ. 336-337

¹⁰⁸ Βλ. Dworkin, σελ. 337

σημαντικό για την αυτό-αντίληψη τους. Όσοι προτιμούν ένα πρόωρο θάνατο, σύμφωνα με τον Dworkin, δεν απορρίπτουν ούτε απαξιώνουν την ιερότητα της ζωής, αντίθετα θεωρούν ότι η επίσπευση αυτή είναι η απόδειξη σεβασμού προς αυτή. Το προαπαιτούμενο του αυτοσεβασμού και της αξιοπρέπειας είναι η ελευθερία, διαφορετικά δεν μπορούμε να μιλάμε για εγγενή αξία αν παράλληλα δεν επιμένουμε να καθοδηγούμε εμείς οι ίδιοι τη ζωή μας και όχι να ‘συρθούμε’ στην πορεία του βίου από άλλους.¹⁰⁹ Το κράτος θα πρέπει να εξασφαλίζει λοιπόν το δικαίωμα των ελευθεριών του ανθρώπου να αποφασίζει ο ίδιος για τον εαυτό του.

Προσωπικά συμμερίζομαι απόλυτα την άποψη του Dworkin περί ιερότητας της ζωής και συμφωνώ ακόμη περισσότερο στο ότι σε ζητήματα ουσιωδώς θρησκευτικά δεν χωράνε απόλυτοι κανόνες συμμόρφωσης(νόμοι)από το κράτος. Ο κρατικός εξαναγκασμός αποτυγχάνει όταν προσπαθεί να ρυθμίζει τις προσωπικές ελευθερίες του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ως ον με αυτονομία και αξιοπρέπεια, κριτικά συμφέροντα και προσωπική αντίληψη για τον εαυτό του δεν μπορεί να περιοριστεί στα στενά όρια του νόμου που του καθορίζει τι να πράξει στη ζωή του. Φυσικά δεν ακυρώνω τη σημασία των νόμων σε μια κοινωνία, καταλαβαίνω και αποδέχομαι τη σπουδαιότητά τους και τη λειτουργία τους, όμως θεωρώ ότι στα ζητήματα ζωής και θανάτου είναι μικρή η επιρροή που μπορούν να ασκήσουν. Αφού λοιπόν είναι υπαρκτή η δυσκολία να ικανοποιήσουν όλες τις πεποιθήσεις μέσω των νόμων, καλό θα ήταν να υπήρχε μια ευελιξία στο ζήτημα της ευθανασίας που αφορά κατ'εξοχήν στο πως αποφασίζω να δράσω στο τελευταίο στάδιο της ζωής, πώς να κλείσω την ‘αυλαία’ του βίου μου. Όπως είπα και στο προηγούμενο κεφάλαιο δεν είμαι υπέρ της αναρχίας και της αυθαιρεσίας, όμως δεν μπορώ να μην παραδεχτώ ότι υπάρχουν περιπτώσεις που η

¹⁰⁹ Βλ. Dworkin, σελ. 340

ευθανασία είναι το καλύτερο τέλος σε μια πορεία ζωής με τις τάδε ή τις δείνα αξίες. Η ανθρώπινη ιδιότητα είναι συνυφασμένη με την εγγενή αξία και δεν διακρίνω γιατί να είναι ασύμβατη με την ευθανασία. Η κάθε περίπτωση ασθενούς είναι διαφορετική γι' αυτό και πρέπει κάθε περίπτωση να εξετάζεται διεξοδικά απ' όλες τις πλευρές(ασθενής, ιατρός, συγγενείς) για να παρθεί μια απόφαση περί πρόωρου θανάτου. Καταλαβαίνω τη δυσκολία να βρεθεί μια κατάλληλη αρχή που θα αναλάβει αυτό το τεράστιο έργο όμως και η ισχύς ενός νόμου κατηγορηματικού δεν είναι ούτε η επιθυμητή ούτε η καλύτερη λύση.

Στις περιπτώσεις των ασθενών που έχουν την ικανότητα να εκφράσουν άποψη για το πώς θέλουν να συνεχίσουν τη ζωή τους, ακόμη και να επιλέξουν έναν ανώδυνο πρόωρο θάνατο, αν τα επιχειρήματα τους είναι σαφή και λογικά τότε θα πρέπει να εισακούγεται η επιθυμία τους. Η απαίτησή τους αυτή έχει προέλθει έπειτα από αξιολόγηση του βίου τους ως όλον και η τωρινή τους εικόνα δεν συμβαδίζει με εκείνη που είχαν άρα μη θέλοντας να χάσουν την αυτό-εκτίμηση και την αξιοπρέπεια τους, ασκούν την αυτονομία τους και επιθυμούν το θάνατο. Στις περιπτώσεις των ασθενών που βρίσκονται σε κωματώδη κατάσταση ή σε ασθενείς με άνοια πρέπει να ακολουθούμε την αρχή της αγαθοπραξίας και να προκρίνουμε το αληθινό τους συμφέρον. Πρέπει να αναλογιστούμε εάν η κατάσταση της μόνιμης αναισθησίας όπου παρέχεται από ένα σωληνάκι τροφή και νερό ή η κατάσταση της απόλυτης σύγχυσης όπου ο ανοϊκός ασθενής δεν διαισθάνεται ούτε τις βασικές τους λειτουργίες(π.χ. την ανάγκη να πάει τουαλέτα), είναι καταστάσεις που σέβονται την αξιοπρέπεια ή εξευτελίζουν τη ζωή; Τι ευτελίζει περισσότερο το συνολικό βίο του ανθρώπου- ο θάνατος ή οι παραπάνω καταστάσεις; Κατά την άποψή μου το δεύτερο ευτελίζει περισσότερο τον άνθρωπο. Άρα, υποστηρίζω ότι η ευθανασία εξακολουθεί να είναι μια πρακτική

συμβατή με την ανθρώπινη ιδιότητα, την οποία εάν τη χειριστούμε με προσοχή, αποφεύγοντας τις παγίδες και τις αυθαιρεσίες, θα μπορέσουμε να προστατέψουμε την αυτονομία και την αξιοπρέπεια των ανθρώπων που η μοίρα ή η φύση ή ο Θεός τους έφερε σε μια μη-αναστρέψιμη και πολύ δύσκολη κατάσταση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο κεφάλαιο που μόλις ολοκλήρωσα έγινε λόγος, εκτός των άλλων, για τη νομοθεσία γύρω από την ευθανασία και το ρόλο που αυτή πρέπει να διαδραματίζει σε ζητήματα ζωής και θανάτου. Σ' αυτό το κεφάλαιο θα εξετάσω λίγο πιο διεξοδικά τους ισχύοντες κώδικες περί ευθανασίας, χωρίς όμως να προβώ στην ιστορική εξέλιξη αυτών, χωρίς δηλαδή να αναφερθώ στις προηγούμενες διατυπώσεις τους. Η εξέταση της νομικής διάστασης είναι απαραίτητη, μιας και θα δούμε ξανά τις αρχές της αυτονομίας και της αξιοπρέπειας υπό το φως του νόμου αλλά και θα έχουμε την ευκαιρία να μιλήσουμε λίγο και για τους γιατρούς, στους οποίους αναφέρθηκα ελάχιστα στις προηγούμενες σελίδες. Τι μας λέει λοιπόν ο Ποινικός Κώδικας και ο Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας περί ευθανασίας;

Ξεκινώντας από τον Ποινικό Κώδικα τα σχετικά άρθρα είναι το 299,300 και 301 τα οποία σημειώνουν:

«Άρθρο 299: Ανθρωποκτονία με πρόθεση

1. Όποιος με πρόθεση σκότωσε άλλον τιμωρείται με την ποινή του θανάτου ή με ισόβια κάθειρξη.

2. Αν η πράξη αποφασίστηκε και εκτελέστηκε σε βρασμό ψυχικής ορμής, επιβάλλεται η ποινή της πρόσκαιρης κάθειρξης.»

«Άρθρο 300: Ανθρωποκτονία με συναίνεση

Όποιος αποφάσισε και εκτέλεσε ανθρωποκτονία ύστερα από σπουδαία και επίμονη απαίτηση του θύματος και από οίκτο γι' αυτόν που έπασχε από ανίατη ασθένεια τιμωρείται με φυλάκιση.»

«Άρθρο 301 : Συμμετοχή σε αυτοκτονία

Όποιος με πρόθεση κατέπεισε άλλον να αυτοκτονήσει, αν τελέστηκε η αυτοκτονία ή έγινε απόπειρά της καθώς και όποιος έδωσε βοήθεια σ' αυτή τιμωρείται με φυλάκιση.»

Ο Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας, απ' την άλλη σημειώνει:

«Άρθρο 29: Ιατρικές αποφάσεις στο τέλος της ζωής

1. Ο ιατρός, σε περίπτωση ανίατης ασθένειας που βρίσκεται στο τελικό της στάδιο, ακόμη και αν εξαντληθούν όλα τα ιατρικά θεραπευτικά περιθώρια, οφείλει να φροντίζει για την ανακούφιση των ψυχοσωματικών πόνων του ασθενή. Του προσφέρει παρηγορητική αγωγή και συνεργάζεται με τους οικείους του ασθενή προς αυτήν την κατεύθυνση. Σε κάθε περίπτωση, συμπαρίσταται στον ασθενή μέχρι το τέλος της ζωής του και φροντίζει ώστε να διατηρεί την αξιοπρέπειά του μέχρι το σημείο αυτό.

2. Ο ιατρός λαμβάνει υπόψη τις επιθυμίες που είχε εκφράσει ο ασθενής, ακόμη και αν, κατά το χρόνο της επέμβασης, ο ασθενής δεν είναι σε θέση να τις επαναλάβει.

3. Ο ιατρός οφείλει να γνωρίζει ότι η επιθυμία ενός ασθενή να πεθάνει, όταν αυτός βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο, δεν συνιστά νομική δικαιολόγηση για τη διενέργεια πράξεων οι οποίες στοχεύουν στην επίσπευση του θανάτου.»

Παρέθεσα τα κομμάτια αυτούσια για να μην υπάρχουν περιθώρια παρερμηνειών και θα προβώ ευθύς στον προβληματισμό γύρω από αυτά. Το κύριο στοιχείο που καθιστά την ευθανασία έντονα νομικό(ποινικό) πρόβλημα είναι ότι επιχειρεί η έννομη τάξη να συμβιβάσει αφενός την

παραδοχή ότι δεν υπάρχει « ανάξια του ζην ζωή» και ότι όλες οι φάσεις της αξιώνουν ίσου βαθμού προστασίας με, αφετέρου, τη νομιμοποίηση μορφών συμπεριφοράς του ιατρού που αιτιατά και με υπαιτιότητα επιφέρει βράχυνση της εναπομένουσας ζωής επισπεύδοντας τον πλησίον επερχόμενο θάνατο.¹¹⁰ Το πρόβλημα της ιατρικής ευθύνης είναι από τα πλέον αμφιλεγόμενα. Επειδή η φάση στην οποία βρίσκεται ο άρρωστος είναι μεταιχμιακή και αναπότρεπτα έχουν πέσει οι βιολογικές ζωτικές λειτουργίες του, είναι αμφισβητούμενο κατά πόσο περιβάλλεται ίσης προστασίας με τις άλλες φάσεις της ανθρώπινης ζωής. Έτσι η νομοθεσία προσπαθεί να προλάβει τις αυθαιρεσίες και να μειώσει τον κίνδυνο καταχρήσεων. Όπως όμως υποστήριξα και νωρίτερα, είναι δύσκολο το ποινικό δίκαιο να καθορίσει ζητήματα ζωής και θανάτου με γενικές νόρμες. Το πρόβλημα της ευθανασίας «ξυπνά» την προβληματική των θεμελιωδών αρχών της ανθρώπινης προσωπικότητας και τα όρια διαθεσιμότητάς της.¹¹¹ Όπως είδαμε και από τα άρθρα του Ποινικού Κώδικα που παρέθεσα δεν υπάρχει στο ελληνικό δίκαιο συγκεκριμένο άρθρο για την ευθανασίας γι' αυτό και οι συμπεριφορές που εννοιολογικά υπάγονται στο χώρο της ευθανασίας καλύπτονται από τα προαναφερθέντα άρθρα. Παρ' όλα αυτά όμως το Ποινικό δίκαιο κινείται μεταξύ της περιοχής του καθήκοντος να διατηρηθεί η ζωή και εκείνης που αφορά στο σεβασμό του δικαιώματος για αυτοκαθορισμό.¹¹² Δυστυχώς η ραγδαία ανάπτυξη της επιστήμης, απ' τη μια, και απ' την άλλη η ανάγκη του ασθενούς να πεθάνει με αυτονομία και αυτόκαθορισμό, οφείλονται για το νομικό κενό που υπάρχει.

Καλό είναι και σε αυτό το κεφάλαιο να γίνει μια σαφής εννοιολόγηση κάποιων ορισμών που χρησιμοποιούμε πολύ συχνά

¹¹⁰ Βλ. Βούλτσος, σελ. 51-52

¹¹¹ Βλ. Βούλτσος, σελ. 54

¹¹² Βλ. Βούλτσος, σελ. 55

μιλώντας για την ευθανασία. Πρώτα-πρώτα τι εννοούμε όταν λέμε «θάνατος» και « θνήσκων άνθρωπος». ‘Θάνατος’ με την ευρεία έννοια χαρακτηρίζεται η οριστική παύση όλων των βιολογικών λειτουργιών, δηλαδή αυτών που χαρακτηρίζουν τη ζωή.¹¹³ ‘Θνήσκων άνθρωπος’ από την άλλη, χαρακτηρίζεται ο ασθενής που βρίσκεται στην τελική φάση κατά την οποία έχει μπει σε διαδικασία μιας μη-αναστρέψιμης έκπτωσης των ζωτικών λειτουργιών του, η οποία με βεβαιότητα και μετά παρέλευση σχετικά σύντομου χρονικού διαστήματος αναμένεται να οδηγήσει στο θάνατο.¹¹⁴

Μετά από αυτές τις διευκρινήσεις μπορώ να ξαναγυρίσω στα άρθρα που με απασχολούν. Βλέπουμε ότι με τις παραπάνω διατάξεις προστατεύεται ο ασθενής από εκείνους που δε σέβονται την προσωπικότητά του και παρεμβαίνουν σε ζητήματα δικαιωμάτων. Επειδή οι περιπτώσεις που θεωρώ ότι πρέπει να διενεργείται η ευθανασία περιλαμβάνουν τη βούληση του ασθενούς, η οποία είναι να μην του χορηγηθεί βοήθεια αλλά να τον αφήσουν να πεθάνει ή να τον βοηθήσουν να πεθάνει, πρέπει να διερευνώνται οι εξής προϋποθέσεις: α) να προέρχεται η επιθυμία εκ βαθέων, β) να αντιμετωπίζει ο ασθενής συνειδητά το φαινόμενο του θανάτου, γ) να αποτελεί, ίσως, η απόφαση μια φιλοσοφική στάση ζωής, δ) να εκτιμάται όσο γίνεται πιο αντικειμενικά το μέγεθος των βασάνων για τον άνθρωπο, και ε) να επανελέγχεται η βουλευτική στάση του ασθενούς μετά από κάποιες μέρες.¹¹⁵ Με αυτό τον τρόπο πιστεύω ότι μπορούν να αποφευχθούν αυθαιρεσίες και να δοθεί βαρύτητα στη βούληση του ασθενούς ο οποίος ζητά να πεθάνει με αξιοπρέπεια και έχοντας την επιλογή του πως θα πεθάνει. Δυστυχώς τα άρθρα του Ποινικού Κώδικα δεν μας βοηθούν

¹¹³ Βλ. Βούλτσος, σελ. 93

¹¹⁴ Βλ. Βούλτσος, σελ. 94

¹¹⁵ Βλ. Βούλτσος, σελ. 285

ιδιαίτερα να δούμε τι ακριβώς σκέφτεται το κράτος για την ευθανασία. Το μόνο που ίσως είναι πιο ξεκάθαρο από το άρθρο 299 είναι η ανθρωποκτονία εκ προθέσεως την οποία μπορούμε να την προσιδιάσουμε με ενεργητική ευθανασία. Αν και πάλι επειδή δε μιλάει για ευθανασία αφήνει απ'έξω τον παράγοντα της βούλησης του ασθενούς. Ακόμη και ο ιατρικός κώδικας δεν δέχεται τη βλάβη στον ασθενή απλά προτείνει παρηγορητική φροντίδα και ναι μεν μιλάει για το να έχει υπ' όψιν του ο γιατρός την άποψη του ασθενή αλλά δεν δικαιολογεί το γιατρό εάν επισπεύσει το θάνατο(άρθρο29 §3). Είναι, καθώς φαίνεται, κάπως αντιφατικό λοιπόν το άρθρο 29·απ'τη μια να σέβομαι την απόφαση του ασθενούς ακόμη και αν αδυνατεί να την επαναλάβει και απ'την άλλη τονίζει ότι δεν θα έχει νομική προστασία εάν ακολουθήσει την απόφαση του ασθενούς ο οποίος ζητά το θάνατο. Όλη αυτή η σύγχυση καθώς και έλλειψη συγκεκριμένου νόμου περί ευθανασίας καταδεικνύουν το πόσο δύσκολο ζήτημα είναι.

Από τις θεμελιώδεις αρχές που αναφέρθηκαν σε προηγούμενα κεφάλαια είναι η αξιοπρέπεια. Βλέπουμε να μην παρουσιάζεται κάπου στον Ποινικό όμως ίσως εννοείται στο άρθρο 300 όπου μιλάει για την επίμονη απαίτηση του ατόμου να πεθάνει, όπου διαφαίνεται η ελευθερία και η αυτονομία του ατόμου να εκφράσει τη βούληση του και να εισακουσθεί. Όποιος πράξει κάτι τέτοιο έχει ως ποινή τη φυλάκιση και πολλές φορές λαμβάνονται υπόψη και οι ιδιαίτερες συνθήκες αλλά και η πρόθεση για μείωση της ποινής. Αυτό δείχνει ίσως από την πλευρά του νόμου ότι ο σεβασμός της αξιοπρέπειας είναι σημαντικός γι'αυτό και δεν υπάρχει ισόβια κάθειρξη σε όποιον το πράξει. Είναι λίγο πιο ελαστικός, δηλαδή, εκεί ο νόμος σε σχέση με την ανθρωποκτονία(άρθρο 299). Με αυτό το άρθρο προλαμβάνονται και αυθαιρεσίες που τυχόν προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Πάντως όπως και να έχει το πράγμα, άσχετα

από τι μπορεί να υπονοείται πίσω από το νόμο, η αξιοπρέπεια είναι η δυνατότητα να ανήκει κανείς στον εαυτό του και να τον διαθέτει όπως θέλει(αυτό-διάθεση) λειτουργώντας ως υποκείμενο και όχι σαν αντικείμενο. Την αξιοπρέπεια τη βλέπουμε και στον κώδικα ιατρικής δεοντολογίας όπου αναφέρεται ρητώς να συμπαρίσταται ο ιατρός στον ασθενή μέχρι το τέλος προστατεύοντας την αξιοπρέπεια. Πολλές φορές όμως για να προστατευθεί η αξιοπρέπεια, δεν είναι αρκετό να απαλύνεις τον πόνο προσωρινά με αναλγητικά ή τον ψυχικό πόνο με παρηγοριά. Η αξιοπρέπεια μπορεί να προστατευθεί και όταν ο ασθενής εκφράσει τη θέληση του(να πεθάνει) και αυτή πραγματοποιηθεί. Ακόμη και στις περιπτώσεις όπου ο ασθενής δεν μπορεί να εκφράσει την αυτονομία του και την αυτοδιάθεσή του, είναι αντίθετο προς την αξιοπρέπεια του το να βιώνει καταστάσεις που αντιβαίνουν στην πνευματική υπόσταση του ατόμου(π.χ. σκέψη, επικοινωνία, συνείδηση, βούληση, ικανότητα αυτοπραγμάτωσης).¹¹⁶ Κατά τη γνώμη μου υπάρχει νομική υποχρέωση απέναντι στον ασθενή που αποφασίζει ελεύθερα να φύγει από τη ζωή, μετά από ώριμη και μακρά σκέψη, και δια τούτο δεν θα πρέπει να καταστέλλεται αυτή του η βούληση από ποινικά μέσα.

Τι συμβαίνει όμως με τον ιατρό πιο συγκεκριμένα; Ο ιατρός σ'αυτές τις περιπτώσεις βιώνει αναμφισβήτητα ψυχική πίεση, όμως απ'ότι φαίνεται από τις διατάξεις δεν αίρεται ο καταλογισμός του εξαιτίας αυτής της πίεσης. Το προτιμότερο θα ήταν φυσικά να μην χρειαστεί να εφαρμοστεί κάποιος νόμος σε γιατρό αλλά η συνείδησή του να είναι η ίδια νόμος γι'αυτόν. Επειδή όμως υπάρχουν και περιπτώσεις επιστημόνων που εκμεταλλεύονται την εξουσία που τους δίνει το επάγγελμά τους και προβαίνουν σε καταχρήσεις και αυθαιρεσίες γι'αυτό υπάρχει ο νόμος. Όπως γνωρίζουμε και όπως ήδη έχουμε πει, ο γιατρός

¹¹⁶ Βλ. Βούλτσος, σελ. 382

υποχρεούται να ενημερώσει τον ασθενή για την κατάστασή του και να λάβει τη συναίνεσή του αλλά και όπως μας ενημερώνει το ο κώδικας ιατρικής δεοντολογίας να του συμπαραστέκεται ως το τέλος, χωρίς να κάνει αναφορά στην ευθανασία ως τρόπο συμπαράστασης και απάλυνσης του πόνου(ψυχικού ή σωματικού). Στόχος της ιατρικής δεν είναι απ'ότι φαίνεται η καταπολέμηση μιας ασθένειας αλλά η «κούρα» ενός προσώπου, η ελάφρυνση και ανακούφισή του, προσπαθώντας να διατηρηθεί η αξιοπρέπεια και η αυτονομία του.¹¹⁷ Δυστυχώς η στάση προς την ευθανασία δεν καθορίζεται ξεκάθαρα, αλλά πολύ αόριστα αφήνοντας κενό για το τι εννοεί αξιοπρεπή θάνατο. Είναι απλά ένας θάνατος με ψυχική υποστήριξη ή ενεργητική βοήθεια σε αυτόν; Το αδιαμφισβήτητο είναι ότι πρέπει ο ιατρός να δίνει προτεραιότητα στα συμφέροντα της υγείας του ασθενούς του. Όμως εξαιτίας της διαφοροποίησης των περιπτώσεων του τελικού σταδίου επιβάλλεται και μια διακριτική ευχέρεια από τους νόμους και του κώδικες για την επιλογή της αγωγής που θα ακολουθήσει ο ιατρός. Μπορεί ο ρόλος του δικαίου να είναι η προστασία της ζωής όμως πρέπει θεωρώ ο ρόλος του να επαναπροσδιοριστεί σύμφωνα με τα νέα δεδομένα και τις νέες επιταγές της κοινωνίας. Ο Βούλτσος μας επισημαίνει τον παιδαγωγικό χαρακτήρα της ποινής ο οποίος αν συνδυαστεί με τους παρακάτω λόγους καθιστούν επιβεβλημένη την ποινική επέμβαση στην ευθανασία. Αυτοί οι λόγοι είναι: α) πρόκειται για ένα χώρο που είναι δύσκολο να συγκεντρώσεις αποδείξεις, β) αφορά το ύψιστο αγαθό της ζωής, γ) σε κάθε ιατρική πρακτική υφίσταται ένα είδος προνομίου και εξουσίας και δ) η θέση του αρρώστου στην επιθανάτιο φάση είναι ιδιαίτερος ευάλωτη γ'αυτό και υποτάσσεται ευκολότερα στη φρόνηση του ιατρού.¹¹⁸ Προσωπικά, έχω μια ένσταση για το β λόγο. Μιλάμε για το ύψιστο αγαθό

¹¹⁷ Βλ. Βούλτσος, σελ. 407

¹¹⁸ Βλ. Βούλτσος, σελ. 413

της ζωής το οποίο ουδόλως δεν απαξιώνω, όμως δεν μπορώ να δεχτώ ότι ένας άνθρωπος καθηλωμένος στο κρεβάτι, παράλυτος από το λαιμό και κάτω, που υποστηρίζεται μηχανικά και που ούτε τις βασικές βιολογικές του ανάγκες να καλύψει μόνος του δεν μπορεί, δεν θα έχει τη δυνατότητα να ζητήσει να φύγει από τη ζωή επειδή το ποινικό δίκαιο υποστηρίζει το αγαθό της ζωής. Ο ιατρός όταν υπάρχει τόση αυστηρότητα από το νόμο δεν θα πράξει σε πολλές τέτοιες περιπτώσεις τη βούληση του ασθενούς από φόβο. Αναρωτιέμαι εάν αυτό είναι σωστό. Μιλάμε για αυτοκαθορισμό και αυτονομία σε περιπτώσεις που πραγματικά εκλείπουν και θεωρώ ότι η καλύτερη πρακτική για τέτοιου είδους περιπτώσεις είναι να κλείσει ο ασθενής τον κύκλο της ζωής του όπως αυτός θεωρεί καλύτερα.

Ξαναγυρίζοντας στο ρόλο του ιατρού, είναι ο μόνος αρμόδιος να κρίνει την κατάσταση του ασθενούς και να προτείνει βάσει κάποιων κριτηρίων τις πιθανές λύσεις και προοπτικές που υπάρχουν έχοντας όμως στο μυαλό του ότι πρέπει οπωσδήποτε να υπηρετήσει τα συμφέροντα του αρρώστου. Ένα κριτήριο είναι και του «άσκοπου» συνέχισης της αγωγής. Όταν είναι αποδεδειγμένο ότι ο ασθενής δεν βελτιώνεται από την αγωγή, ούτε τον βοηθάει, ούτε τον κρατάει στάσιμο πολλές φορές, είναι μάταιο και αντίθετο προς την αξιοπρέπειά του να συνεχίζεται η αγωγή. Όμως ξεκάθαρα λέγεται στην παράγραφο 3 του κώδικα ιατρικής δεοντολογίας ότι ακόμη και αν ο ασθενής έχει εκφράσει την επιθυμία να πεθάνει και αυτό το γνωρίζει ο ιατρός και το πράξει, δεν προστατεύεται νομικά δικαιολογώντας την πράξη του με βάση τη βούληση του ασθενούς. Όπως έχω πει σε πολλά σημεία, δεν είμαι υπέρ της αυθαίρετης αφαίρεσης της ζωής ανθρώπων απλά ακολουθώντας το μοτίβο των ηθικών αρχών δεν μπορώ να θεωρήσω λάθος την ευθανασία και ασύμβατη με την ανθρώπινη ιδιότητα σε βαριές περιπτώσεις νόσου όπου κάθε επιταγή των

παραπάνω αρχών καταπατείται. Εξ'ού και η επιθυμία μου για ελαστικότητα του νόμου απέναντι σε κάποιες περιπτώσεις.

Συνοψίζοντας, παρέθεσα κάποια κομμάτια του Ποινικού Κώδικα και του Κώδικα Ιατρικής Δεοντολογίας που καταδεικνύουν τη δυσκολία να μιλήσουμε και να βρούμε μια άκρη για την ευθανασία από τη στιγμή που ο όρος, σαν όρος, δεν αναφέρεται πουθενά ξεκάθαρα. Καταλαβαίνω το ρόλο του δικαίου όμως, κατά τη γνώμη μου χρειάζεται επαναπροσδιορισμό. Ο ρόλος του ιατρού είναι ιδιαίτερος δύσκολος για να έχει να αντιμετωπίσει, εκτός των άλλων, και τη ποινική επέμβαση στο έργο του. Ίσως εάν με κάποιο μαγικό τρόπο υπήρχε η σιγουριά ότι δεν θα υπάρξουν αυθαιρεσίες από τη σκοπιά του γιατρού, αλλά θα επιτελούσε το έργο του με σεβασμό στην ανθρώπινη ζωή, τότε μπορεί και ο νόμος να γινόταν λίγο πιο ανοιχτός. Αυτό ίσως να επιτευχθεί με τον στενότερο έλεγχο από την ιατρική κοινότητα των περιπτώσεων όπου τυχόν υφίστανται καταχρήσεις εξουσίας από μέρους κάποιων θεραπόντων ιατρών. Στόχος μου είναι πάντως η αναθεώρηση των νόμων, θέτοντας στο πλαίσιο τους τον όρο ευθανασία, που ίσως δεν υπάρχει από φόβο της κοινής γνώμης, επειδή είναι ένας όρος που ο κόσμος θεωρεί αρνητικό και ο νομοθέτης πιστεύω ότι δεν θέλει να εισάγει ξεκάθαρα κάτι τόσο αμφιλεγόμενο από πολλές πλευρές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ηθική φιλοσοφία στο σύνολό της ασχολείται με το περί του πρακτέου ερώτημα και προσπαθεί να ορίσει τι είναι αγαθό. Προσπαθεί να καθοδηγήσει την ανθρώπινη πράξη μπροστά σε διλημματικές καταστάσεις. Το ανθρώπινο ον συνίσταται από συναισθήματα, τα οποία

είναι κομμάτι της ζωικής του φύσης άρα απαραίτητα για την προσωπικότητα, αλλά και από ελευθερία. Αυτό το δεύτερο στοιχείο είναι που καθιστά τον άνθρωπο ένα ηθικό ον που είναι φορέας προσωπικότητας και πράξης. Ως φορείς πράξεων οι άνθρωποι έχουν ευθύνη τόσο απέναντι στον εαυτό τους όσο και απέναντι στους συνανθρώπους τους. Ο άνθρωπος μας ενδιαφέρει λοιπόν γιατί είναι ένα κοινωνικό ον άρα και ηθικό, και ως τέτοιο διέπεται από ελευθερία, αυτονομία, αξιοπρέπεια, αυτό-καθορισμό. Αυτές οι αξίες αποτελούν τη βάση για να στηριχτούν όλα τα δικαιώματα του ανθρώπου, όπως είναι και το δικαίωμα στη ζωή ή στο θάνατο.

Η ζωή λέμε έχει εγγενή αξία, είναι δηλαδή αξία καθ'εαυτή, δεν είναι εργαλειακή ούτε απλά υποκειμενική. Παρ'όλες τις ηθικές θεωρίες που υπάρχουν όμως η ζωή είναι εξ'ορισμού ένα ανοιχτό σύστημα, υπό την έννοια ότι διαρκώς μεταβάλλεται, άρα κάποιες φορές τα πρακτικά ζητήματα που ανακύπτουν δεν μπορούν να καλυφθούν από τις υπάρχουσες ηθικές θεωρίες ως έχουν.¹¹⁹ Οι ηθικές επιταγές χρειάζονται συνεχώς αναθεώρηση μιας και αλλάζουν και οι παράγοντες που καθιστούν ηθικώς ορθή μια πράξη.

Η αλματώδης ανάπτυξη της ιατρικής έλυσε πολλά χρόνια προβλήματα και βελτίωσε την ποιότητα ζωής αυξάνοντας το προσδόκιμο ζωής. Γέννησε όμως και πολλές περιπλοκές ηθικού χαρακτήρα. Δυστυχώς ή ευτυχώς η ιατρική ενώ έκανε αυτά δεν κατάφερε να δώσει αθανασία. Ο άνθρωπος είναι θνητός και η ύπαρξη τέρματος στη διαδρομή του είναι δεδομένη.

Η ευθανασία είναι ένα από τα περίπλοκα, ίσως το πιο σημαντικό, ζητήματα που αφορούν το τέλος αυτής της διαδρομής. Οι προϋποθέσεις

¹¹⁹ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ 20

της είπαμε ότι είναι η παράκληση του ασθενούς και ο βέβαιος, επώδυνος θάνατος. Συνολικά πρόκειται για το σκόπιμο τερματισμό της ζωής ενός πνευματικά διαυγούς και απωδύνως θνήσκοντως ατόμου ύστερα από δική του απαίτηση με πρόθεση να επισπευτεί ο βέβαιος και μαρτυρικός του θάνατος και να ανακουφισθεί από το δυσβάστακτο πόνο.¹²⁰ Παίρνει διάφορες μορφές που η κάθε μια έχει τα δικά της ζητήματα και δυσκολίες. Απ'την μια ο Καντ, μέσω του παραδείγματος της αυτοκτονίας, μας λέει ότι δεν μπορεί να συμβαδίσει η ευθανασία με την ανθρώπινη ιδιότητα και ακολουθεί της διατυπώσεις του καθολικού νόμου και της ανθρωπότητας για να μας το τεκμηριώσει. Ο Dworkin απ'την άλλη προβάλλει την ιερότητα και την εγγενή αξία της ζωής λόγω της οποίας πρέπει να ευοδωθούν όλες οι επενδύσεις που έχουμε κάνει σε αυτή, χωρίς όμως να ξεχάσει να μιλήσει για τα κριτικά συμφέροντα που έχει ο καθένας για το κατά πόσο κάποιες επενδύσεις μπορούν να ευοδωθούν και τα οποία αποτελούν τις εξαιρέσεις στην ιερότητα της ζωής.

Κατ'εμέ υπάρχουν περιπτώσεις που ναι, θεωρώ ότι πρέπει να υφίσταται η ευθανασία γιατί είναι το μόνο μέσο για να προστατευτεί η αυτονομία και η αξιοπρέπεια ενός ανθρώπου. Για μένα το να διατηρείται στη ζωή ένας άνθρωπος που σε τίποτε δεν λειτουργεί ως άνθρωπος αλλά φυτοζωεί είναι έγκλημα και όχι το αντίθετο, γιατί δεν μπορεί να ολοκληρώσει τις επενδύσεις του στον εαυτό του, γιατί δεν μπορεί να είναι φορέας δράσης, γιατί δεν υπηρετούνται τα κριτικά του συμφέροντα και γιατί ουσιαστικά δεν ζει. Εξαιρούνται οι ασθενείς που έχουν δηλώσει με τις «εν ζωή» διαθήκες ότι δεν επιθυμούν να πεθάνουν, που και σε αυτήν την περίπτωση πάλι σεβόμαστε την αυτονομία τους και τον τρόπο που επιθυμούν να τελειώσουν τον βίο τους. Η ζωή είναι για να βιώνεται

¹²⁰ Βλ. Πρωτοπαπαδάκης, σελ. 44

και όχι για να κάθεται κάποιος άπραγος, καθηλωμένος από μια ασθένεια, χωρίς να θέλει να ζει έτσι. Το δικό μου ζήτημα και πρόβλημα είναι το ότι ένας άνθρωπος που τον βρήκε μια αρρώστια και του στερεί τη δυνατότητα να ζήσει όπως είχε σκοπό πριν από αυτό το γεγονός και δεν θέλει πια να ζήσει με τα δεδομένα αυτής της αρρώστιας αλλά προτιμάει να φύγει από τη ζωή διατηρώντας την αξιοπρέπεια που θεωρεί ότι θα έχει, δεν θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ούτε σαν παράφρονας από την οικογένειά του ούτε σαν εγκληματία από το νόμο, και μάλιστα να προσπαθεί να πείσει το εκάστοτε δικαστήριο ότι αυτή η απόφαση δεν είναι λάθος. Δεν ακυρώνω ούτε τους νόμους ούτε τις ηθικές θεωρίες που ανέφερα, ίσα- ίσα τις σέβομαι και γι' αυτό τις συμβουλεύομαι ως άξονες θεωρητικούς. Απλά η άποψη μου κλίνει πιο πολύ στο να βλέπω το ζήτημα της ευθανασίας σαν ένα δρόμο ή μια επιλογή που σφραγίζει τον πρότερό μου βίο παρά σαν μια πρακτική που ακυρώνει το προηγούμενο βίο μου επειδή τώρα δεν μπορώ να τον συνεχίσω με τον ίδιο τρόπο.

Όσον αφορά τον επεμβατικό ρόλο του ποινικού δικαίου στο έργο του ιατρού πιστεύω ότι πρέπει να αναθεωρηθεί. Η πολυσχιδής οργάνωση της σύγχρονης κοινωνίας απαιτεί εξειδίκευση και πλουραλισμό των διατάξεων για την κάλυψη όλων αυτών των διαφορετικών απαιτήσεων.

Όπως ανέφερα και στην Εισαγωγή, η άποψή μου δεν είναι δογματική. Στην παρούσα φάση, όπως παρουσιάστηκαν τα δεδομένα τείνω υπέρ της ευθανασίας, τόσο της Παθητικής όσο και της Ενεργητικής με τις προϋποθέσεις που ανέφερα παραπάνω. Όμως ο ηθικός προβληματισμός δεν τελειώνει ποτέ και γι' αυτό κρατάω μια επιφύλαξη για ζητήματα που σίγουρα δεν θα έχουν αναφερθεί στην παρούσα εργασία. Για μένα το δύσκολο είναι να μπορέσουμε να διασφαλίσουμε τις αρχές που συγκροτούν την ανθρώπινη ιδιότητα με την πρακτική της ευθανασίας διασφαλίζοντας ότι έχουν τηρηθεί όλες οι διαδικασίες και

προϋποθέσεις πριν θανατωθεί ένας άνθρωπος, ακριβώς λόγω του μη-αναστρέψιμου αυτής της επιλογής. Προς αποφυγήν παρερμηνειών των θέσεών μου, να δηλώσω ότι δεν είμαι υπέρ της αυτοκτονίας, ίσα- ίσα τη διακρίνω από την ευθανασία. Το ερώτημα που θέλω να θέσω στο κλείσιμο αυτής της εργασίας είναι: ‘τι είναι προτιμότερο ένας θάνατος που θα έχει επιτευχθεί ύστερα από αυτόνομη και ελεύθερη άσκηση της βούλησης σας ή ένας θάνατος απρόβλεπτος ως το πώς, πότε και γιατί;’ Εγώ απάντησα σ’ αυτό το ερώτημα και έτσι δικαιολογείται η άποψη μου. Εσείς;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Beauchamp T.M., Childress J.F, *The principles of biomedical ethics*, Oxford University Press, New York: 2001

Beauchamp, T.L., *Ευθανασία: φιλοσοφικές, ιατρικές και νομικές διαστάσεις*, μτφ: Καντζόλα Βεατρίκη, προλ.: Μουντοκαλάκης Θεόδωρος, επιμ.: Πιτσιλίδης Μιχάλης, Αθήνα: 2007

Βούλτσος, Π., *Η ποινική προβληματική της ευθανασίας*, εκδ.: Σάκκουλα, Αθήνα: 2006

Dworkin, R., *Η επικράτεια της ζωής, Αμβλώσεις, ευθανασία και ατομική ελευθερία*, αποδ.- εισ.: Φίλιππος Βασιλόγιαννης, επίμετρο: Παύλος Σούρλας, εκδ.: Αρσενίδη, Αθήνα: 2013

Kant, I., *Τα θεμέλια της μεταφυσικής των ηθών*, εισ.-μετ.-σχολ.: Γιάννης Τζαβάρας, εκδ.: Δωδώνη, Αθήνα- Γιάννενα: 1984

Korsgaard C., ‘Kant’s Formula of Humanity’, in *Creating the Kingdom of Ends*, pp. 106-131, Cambridge University Press, Cambridge: 2000

Μανωλάκου Κ., Βιδάλης Τ., «Έκθεση για τους βιο-ιατρικούς πειραματισμούς στον άνθρωπο και τις κλινικές δοκιμές φαρμάκων»

O'Neil O., 'Universal laws and ends-in-themselves', in *Constructions of Reason- Explorations of Kant's Practical philosophy*, pp. 126-144, Cambridge University Press, Cambridge: 1990

Πρωτοπαπαδάκης, Ευάγ. Δ., *Η ευθανασία απέναντι στη σύγχρονη βιοηθική*, Αθήνα: 2003, εκδόσεις Σάκκουλα

Σούρλας, Π., *Δίκαιο, ηθική και Βιοηθική(θεωρητική θεμελίωση)*

Timmons M., *Moral Theory*, chapter 7, pp. 151-187, Rowman and Littlefield publishers, Oxford: 2002

Τσινόρεμα Στ., « Η βιοηθική και η σύγχρονη κριτική της πράξης. Η ηθική στην εποχή της βιοτεχνολογίας» στο *Δευκαλίων*, Δεκέμβριος: 2006, σσ. 213-250

Van Zyl, L., *Death and Compassion*, Burlingon: 2000

Wood A., *Kant's Ethical thought*, pp. 91-97 & 111-155, Cambridge University Press, Cambridge: 1999